

OVER TAAL

115 Interview

*Ann De Craemer: op de barricade voor heldere taal -
Filip Devos*

118 Taalwerk

De voordelen van het meertalige brein - Evy Woumans

121 Taalwerk

*De taalbescherming van de anderstalige die naar de rechter
stapt - Isabelle Bambust*

124 Idioom & Co

Nep - Bert Cappelle

126 Broodje taal

Een hart van hout. Over slagzinnen - Fleur Deboutte

128 Dossier

*'Ledegancks dichtelijke kwaliteit is niet van die aard om te eren
met een standbeeld'. Stilistische uitschuivers in studentenpapers -
Fieke Van der Gucht*

131 Dossier

www.dialectloket.be - Jacques Van Keymeulen

134 Taalkronkels

Hier vloekt men lekker wél - Jaana Hombroux

135 Te boek

De blitse jaren zestig - Natalie Hulsen

15de Dikke Van Dale - Filip Devos

Het regende zinnen in het boekje van Marc - Albert Oosterhof

139 Column

Van de gate tot de exit - Hugo Brouckaert

140 Errata?

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 54, nr. 5, november-december 2015

Interview

Ann De Craemer: op de barricade voor heldere taal

FILIP DEVOS

Oktober 2015. De 'Week van het Nederlands'. Ze loopt van hot naar her, pen en gsm voortdurend in de hand. Een column voor de krant, de voorstelling van een nieuw boek, een lezing voor studenten in Leuven. En binnenkort ook een maandelijkse, en niet langer tweemaandelijks, column in Onze Taal. Intussen blijft ze ook in de social media actief. En kritisch. 'Uw toep verdient geen juichklap, Stichting Nederlands', reageert ze medio de maand op de verkiezing van juichklap als alternatief voor het Engelse high five. Een initiatief van het Nederlandse genootschap tegen Engelse leenwoorden, dat een en ander niet bekendmaakt via een app (application), maar een toep (toepassing).

Zeg 'taal', en je kunt tegenwoordig niet om Ann De Craemer heen.

U hebt Germaanse talen gestudeerd. Is daar uw interesse in taalzorg, of goed schrijven, of literair schrijven ontstaan?

Daar kan ik simpel op antwoorden: omdat ik als kind al gefascineerd was door alles wat met taal en verhalen te maken had. En taal en verhalen, dat is toch waar het, kernachtig geformuleerd, in de Germaanse om draait. Ik wist al van in het derde middelbaar absoluut zeker dat ik Germaanse zou doen. Ik deed het vooral voor de literatuur, en eigenlijk zelfs nog meer voor de Engelstalige literatuur dan de Nederlandstalige. Al is dat in de loop van de opleiding veranderd, en deed ik uiteindelijk een 'major Nederlands', zoals dat toen heette. Ik zou de opleiding Germaanse meteen opnieuw willen doen.

Of ik er veel heb opgestoken? Ja, uiteraard. Over de geschiedenis van onze taal, over de kracht van taal en verhaal, over literatuur en maatschappij, over hoe taal en hoe we ermee omspringen, ons veel leert over de mens. Mijn interesse in taalzorg is daar niet ontstaan – die was er voordien al, op de middelbare school. Maar ze is er wel aangewakkerd. Al vind ik het spijtig dat in mijn tijd aan helder taalgebruik geen aandacht werd

besteed. Er werd sowieso weinig aandacht besteed aan schrijven. Ik herinner me twee papers in het eerste jaar die we moesten schrijven voor Nederlandse taalkunde en waar we concrete feedback over kregen, maar that's it.

Ann De Craemer (1981) debuteerde met *Duizend-en-één dromen. Een reis langs de Trans-Iraanse Spoorlijn* (2010), dat werd genomineerd voor de VPRO-Bob den Uylprijs voor het beste literair-journalistieke reisboek. Haar prozadebuut *Vurige tong* (2011) won De Bronzen Uil-lezersprijs. Daarna schreef ze nog twee romans, *De seingever* (2012) en *Kwiksilver* (2014). Ze heeft een taalblog voor *De Morgen* en is vast medewerker van *Onze Taal*. Met Jan Hautekiet publiceerde ze onlangs *Heerlijk Helder*.

Die 'roeping als schrijfster' dateert dus al van voor je studie?

Ja, zoals mijn interesse in taalzorg. Die was er voordien al, al zei ik dat nooit hardop in de Germaanse, in tegenstelling tot veel andere germanisten die zichzelf al de Nobelprijs zagen winnen [lacht vrij hevig; nvdr]. Sommigen leken te denken dat je automatisch schrijver zou worden als je Germaanse deed. Onzin, natuurlijk. Het is een academische opleiding. Ik geloof trouwens niet dat je kan leren schrijven. Je groeit erin, dat wel. Het is een ambacht, maar het aangeboren talent moet er zijn.

Hoe is dat 'schrijven' dan begonnen?

Wel, ik ben niet begonnen als literair schrijver. Mijn eerste boek was een non-fictieboek, over Iran [<http://www.liberales.be/boeken/anndecraemer>; nvdr]. Ik ben eigenlijk met schrijven begonnen als journalist, en vond dat prima. Ik denk dat ik geduldig was, en niet meteen 'literair schrijver' wilde zijn, en misschien ben ik dat zelfs nooit echt geweest.

Nee?

Ik zie mezelf niet als literair schrijver pur sang. Eigenlijk zijn al mijn boeken literaire non-fictie, met uitzondering van *De seingever*, dat het dichtst ligt bij wat je een 'roman' zou kunnen noemen. Maar tegelijkertijd: literaire non-fictie kan ook literatuur zijn, en gelukkig dringt dat besef door, als je ziet dat bijvoorbeeld een Mark Schaevers de Gouden Uil won dit jaar. Ik zie dus geen tegenstelling tussen 'literair schrijver' zijn en 'aandacht voor heldere taal', omdat ik vind dat je als schrijver van literaire non-fictie ook literatuur kan produceren.

Enkele citaten uit de *De Morgen*-blogs

- Taal is als seks. Het blijft je uitdagen, er is zo veel aan te beleven.
- Ik maak meteen van de gelegenheid gebruik om te zeggen dat ik niets voel voor uw gevecht tegen Franse leenwoorden.
- Hopelijk wordt het bobotaaltje van Frederik De Swaef niet de nieuwe huisstijl van Flair
- En gijzelf, o waarde Antwerpenaar, gebruik alsjeblieft alleen verkleinwoorden wanneer het echt moet, want voor u het weet, spreekt u over uw trotse stad als 'het schoonste stadje van 't landje' - en dan wordt het kotje toch echt te klein.

- Sta me dus toe mijn tijd vooruit te zijn en u allen een mooie weekend toe te wensen. Moge de weer zacht zijn en de eten lekker!

Maar telkens met aandacht voor heldere taal, toch?

Die aandacht voor heldere taal heeft natuurlijk wel veel met mijn journalistieke reflex te maken. Ik ben begonnen als journalist, eerst bij de *Krant van West-Vlaanderen*, daarna bij *Knack*, dan freelance. Dat laat zijn 'sporen' na. Ik ben ook eindredacteur geweest bij *Focus Knack*; dus dan let je extra op verzorgd en foutloos taalgebruik.

Mensen vinden het misschien inderdaad wat vreemd dat ik zowel 'literair' schrijf als nu een boek over heerlijk heldere taal heb [zie kaderstuk; nvdr]. Maar ik ben blij dat ik met verschillende dingen bezig ben. Ik wil niet in één vakje belanden en ook niet in één vakje gestopt worden.

Daarna ben ik bij *De Morgen* terechtgekomen door zelf mijn stoute schoenen aan te trekken. In 2011 ergens heb ik gewoon gemaild naar de hoofdredacteur en gezegd dat ik graag columns zou schrijven. Ik was toen net gedebuteerd met mijn roman *Vurige tong*. Ik kreeg toen meteen de kans om vijf proefcolumns te schrijven. Die bleken goed te zijn, en ik mocht beginnen met een wekelijkse column in de boekenbijlage. Daarna schreef ik voor de cultuurbijlage, daarna voor de weekendbijlage *Reporter*, en nu dus - de tijden veranderen - voor de onlinekrant vooral.

In je columns erger je je nogal aan bepaalde vormen van taal en taalgebruik?

Ja, het meest erger ik me aan vaag taalgebruik, vandaar ook het boek *Heerlijk Helder*. Ik vind dat vage taalgebruik erger dan de klassieke taalfouten die mensen maken: van *heten* in plaats van *noemen*, over *dt*-fouten tot de kwestie *groter als* of *groter dan*. Omdat bij vaag taalgebruik mensen vaak op het verkeerde been gezet worden, of juridisch in de problemen komen, of dingen simpelweg niet begrijpen en heel veel tijd verliezen. Dat is allemaal veel hinderlijker dan een *dt*-fout. Al erger ik me aan *dt*-fouten natuurlijk ook. Het is onvermijdelijk dat je je aan allerlei soorten taalfouten ergert als je van taal houdt. Dat is bijna alsof een geliefde slecht behandeld werd. Maar sinds ik taalcolumns voor *De Morgen* schrijf, is mijn houding wel veranderd. Ik erger me nog steeds aan taalfouten, maar ik bekijk die ook meer en meer door de bril van de taalkundige dan door die van de taalgebruiker. Je analyseert het meer: waarom maken mensen *dt*-fouten? En die analytische bril neemt misschien wat van de ergernis weg [lacht weer guldig; nvdr].

Dat boek, Heerlijk Helder, is pas uit. Brengt dat zoden aan de dijk, denkt u, of blijft het wat vechten tegen de bierkaai?

Kijk, ik schreef in juni vorig jaar voor het eerst een column over vaag politiek taalgebruik en over wezelwoorden. Die column was een enorm succes en werd op de sociale media duizenden keren gedeeld. Ik voelde meteen dat dit een taaltergernis was waarover maar weinig werd geschreven en ben erover blijven schrijven. Toen Hautekiet in januari 2015 met de 'Heerlijk Helder'-campagne begon, vroegen ze mij om voorzitter te worden van het panel, aangezien ze mijn strijd tegen vaagtaal al kenden.

Maar vechten tegen de bierkaai? Nee, helemaal niet! Ik ben ervan overtuigd dat we al iets hebben kunnen veranderen. De hashtag #heerlijkhelder is inmiddels een begrip geworden. Dagelijks zie ik mensen hem gebruiken. We hebben ook al concreet resultaat geboekt: door onze 'Heerlijk Helder'-campagne zijn bijvoorbeeld de pv's van de flitsboetes herschreven [zie: <http://www.radio1.be/hautekiet/eindelijk-een-proces-verbaal-mensentaal>; nvdr]. Het ministerie van Financiën is dankzij ons begonnen met de vereenvoudiging van de aangifte in de personenbelasting, weet je?

Kijk, ik ben ervan overtuigd dat als je lang genoeg op dezelfde nagel blijft kloppen, en dat doen Jan Hautekiet en ik, je iets kan veranderen. Kijk naar de Engelstalige wereld: daar is ooit één vrouw, Chrissie Maher, begonnen met een eenzame strijd tegen vaag taalgebruik in onder andere de politiek. En nu is er de 'Plain English Campaign', die al heel veel resultaten heeft geboekt. Het is mede dankzij die campagne dat Obama in 2010 de 'Plain Writing Act' heeft ondertekend.

Dat is dus mijn ambitie: wezenlijk iets veranderen. Het stopt niet bij het *Heerlijk Helder*-boek.

U hebt ook interesse voor dialect en dialecten? Vorig jaar maakte u nog het boekje Craemers West-Vlaams Vergeetwoordenboek. Van akkelgoaten tot zurkeltrutte (zie Over taal, 54-1, 2015; nvdr)?

Ik ben opgevoed in het dialect, en ik voel me nog steeds het meest thuis in mijn dialect. Ik koester ook de standaardtaal, maar het dialect, dat is in het huis van het Nederlands de knusse woonkamer met het haardvuur waar beste vrienden en familie ook vertoeven. Ik vind het doodjammer dat onze dialecten verdwijnen, en dat is nu heel snel aan het gebeuren. Let wel: ik voer geen strijd tegen de tussentaal zoals sommige taalkundigen. Ik denk dat je spreektaal gewoon niet kan 'reguleren'. Tussentaal is een logische evolutie omdat Vlamingen zich, spreektaalig toch, nooit thuis zullen voelen in het Algemeen Nederlands. Maar het is wel jammer dat mensen zijn gaan denken dat kinderen in het dialect opvoeden op een of andere manier nadelig zou zijn voor hun latere succes in

het beroepsleven bijvoorbeeld. Als je in het dialect bent opgevoed, en daarnaast ook het Algemeen Nederlands hoort, op radio en tv bijvoorbeeld, dan ben je al snel tweetalig, en dat levert alleen maar voordelen op. Ik hou van taalvariatie, en dialecten zorgen net voor variatie. De tussentaal zal het uiteindelijk halen, maar dat is toch een soort eenheidsworst, zeker wat de woordenschat betreft.

Begin 2015 startte het Vlaamse Radio 1-programma 'Hautekiet' met de 'Heerlijk Helder'-campagne, die de vaak nodeloos onbegrijpelijke communicatie van politici, juristen, overheidsdiensten of banken aan de kaak wilde stellen. De reacties waren massaal: luisteraars stuurden veel voorbeelden van onheldere taal in.

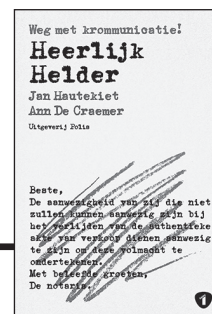
En daar is nu een boek van gemaakt dat als ondertitel heeft: *Weg met kromcommunicatie!*. Het is geen stijlguide of schrijfadvisegids, maar het vertelt wel waarom mensen 'wollige taal' gebruiken, en waarom het voor iedereen beter is dat ze dat niet doen.

In zes hoofdstukken komen de belangrijkste 'Kromcommunicatie'-domeinen aan bod, en elk hoofdstuk sluit af met een interview met een (in wat volgt tussen haakjes vermeld) vakspecialist: politieke taal (Vincent Stuer), gerechtelijke taal (Walter Van Steenbrugge), academische taal (Johan Braeckman), managementtaal (Michel De Coster), en medische taal (Ilse Degreef). 'Het lot van de dodotaal' sluit het geheel af.

Zeer helder geschreven, dit boekje, dat aan de hand van concrete teksten aantoonst hoe het soms fout loopt met onze communicatie.

Jan Hautekiet en Ann De Craemer, *Heerlijk helder. Weg met kromcommunicatie!* Antwerpen: Polis, 2015.

ISBN 978 94 6310 005 2, 159 blz., 17,50 euro.

Verdere info:

- <http://anndecraemer.be>

- <http://www.heerlijkhelder.be>

- <https://www.facebook.com/Heerlijk-Helder-109011379456143/>

Taalwerk

De voordelen van het meertalige brein

EVY WOUMANS

Ooit wel eens op vakantie in Frankrijk geweest? Zo ja, dan weet je vast en zeker dat je het best, naast het Nederlands, een goed mondje Frans kent. Als je enkel Nederlands spreekt, zou het wel eens kunnen dat je ergens een glas wil vragen en in plaats daarvan een ijsje ('glace') voorgeschoteld krijgt. Kennis van meerdere talen heeft zo zijn voordelen, zeker als je jezelf verstaanbaar wil maken. Nu blijkt uit recent psychologisch onderzoek dat deze voordelen zelfs het talige domein overstijgen. Het gaat hier over zaken als intelligentie, aandacht en werkgeheugen, of kort gezegd 'cognitie'. Meerdere talen beheersen zou namelijk leiden tot beter getrainde hersenen en dus ook tot betere cognitieve vaardigheden.

Onderzoek naar meertaligheid en cognitie is niet nieuw. Al sinds het begin van de 20ste eeuw werd er met veel interesse gekeken naar hoe goed tweetaligen presteerden op allerlei intelligentietesten. Belangrijk om weten is dat toen algemeen werd aangenomen dat tweetaligen, bovenop een taalachterstand, een mentale achterstand hadden. Deze visie domineerde decennia lang het onderzoeksveld en werd daarop ook overgenomen door het grote publiek. Anderstalige ouders wilden niet dat hun kind achtergesteld was ten opzichte van de andere kinderen en beslisten vaak hun kind op te voeden in de officiële voertaal van de streek. Zo kon het zijn dat, bijvoorbeeld, Friese ouders hun kind enkel het Nederlands aanleerden om mogelijke ontwikkelingsproblemen te vermijden.

Gelukkig is nu duidelijk dat opgroeien met meerdere talen helemaal niet leidt tot enige achterstand, verbaal noch mentaal. Een belangrijk keerpunt kwam er in

1962, toen een onderzoek uitgevoerd door Peal en Lambert de vastgeroeste negatieve mening over meertaligheid deed kenteren. Tot ieders verbazing wees hun studie uit dat tweetalige kinderen beter scoorden op zowel verbale als niet-verbale maten van intelligentie dan hun eentalige leeftijdsgenootjes. Een bevinding die later nog meerdere malen zou worden bevestigd. Wat zorgde dan voor het verschil tussen deze studie en haar voorlopers?

Prille studies hadden heel wat last van verborgen gebreken. Ze hielden bijvoorbeeld geen rekening met de taalvaardigheid van de kinderen die werden getest. Zo legden tweetaligen de testen vaak af in hun tweede taal, terwijl zij die nog niet genoeg beheersten. In het onderzoek van Peal en Lambert werd met deze zaken rekening gehouden. Zij zorgden er onder andere voor dat de socio-economische achtergrond van de eentalige en de tweetalige kinderen dezelfde was en dat de tweetaligen voldoende vaardig waren in hun tweede taal. Ondanks het feit dat de twee taalgroepen zo gelijk mogelijk waren, bleek toch dat de tweetalige kinderen uiteindelijk betere scores behaalden op zowel verbale als niet-verbale intelligentietesten. De onderzoekers opperden dat het constante 'taalswitchen' (of het omschakelen van de ene taal naar de andere) de mentale flexibiliteit van de tweetalige kinderen had geoptimaliseerd, waardoor zij hogere testresultaten behaalden. Met deze uitzonderlijke bevinding begon een lange zoektocht naar de waarheid achter het zogenaamde 'tweetalige voordeel'.

Van intelligentie naar cognitieve controle

De laatste jaren is het onderzoek naar de invloed van tweetaligheid op cognitie in een stroomversnelling terechtgekomen. Hierbij werd het brede concept van

intelligentie wat achterwege gelaten en werd de focus verlegd naar het concept ‘cognitieve controle’. Deze twee woorden zeggen veel, maar tegelijk ook weer niets. Wat is ‘cognitieve controle’?

Zoals in de inleiding werd vermeld, omvat ‘cognitie’ allerlei hogere hersenfuncties zoals aandacht en werkgeheugen, maar cognitie omvat ook functies als plannen, redeneren en inhibitie. Cognitieve controle verwijst dan ook naar de controle over of sturing van al deze functies. Met andere woorden: hoe snel, hoe goed en hoe efficiënt kan je deze functies uitvoeren. Het nieuwe tweetaligheidsonderzoek stelt dat goede kennis en frequent gebruik van een tweede taal leidt tot betere cognitieve controle. Maar wat heeft het een met het ander te maken? In de lessen neurologie leren we namelijk dat taal en andere functies gescheiden zijn in de hersenen, dus wat is het verband tussen beide?

Lang werd gedacht dat verschillende talen apart werden opgeslagen in de hersenen, in afzonderlijke lexicons. Uit recentere studies blijkt dat dit niet het geval is en dat de woordenschat van de verschillende talen samen in één gebied zit. Nu is ook gebleken dat het onmogelijk is voor een twee- of meertalige om de woordenschat van een bepaalde taal volledig uit te schakelen, ook op momenten waarop ze die taal niet nodig hebben. Bijvoorbeeld, als een tweetalige zowel het Nederlands als het Engels perfect beheerst, weet je dat wanneer je in een Engelstalig boek het woord ‘genie’ leest, hiermee een geest (inderdaad, zoals die uit Aladdin) wordt bedoeld. Toch zal je het misschien niet kunnen laten even Einstein voor de geest te halen, omdat je aan de Nederlandse betekenis van ‘genie’ denkt. Dit komt doordat alle talen die je beheerst, tegelijkertijd geactiveerd zijn en vaak ook interageren. En net die gelijktijdige activatie en interactie zorgt voor een betere cognitieve controle bij meertaligen.

Het is zo dat meertaligen er vrij makkelijk in slagen de juiste taal op het juiste moment te kiezen. Een tweetalige die vloeiend Nederlands en Duits spreekt, zal geen Nederlands beginnen te spreken tegen de ober in een Berlijns restaurant, maar zal zonder problemen in het Duits om de rekening vragen. Wanneer hij nadien een telefoontje krijgt van zijn oma die vraagt hoe het reisje naar Berlijn hem bevalt, zal hij haar wél in het Nederlands antwoorden. Tweetaligen goochelen met de talen die ze spreken en dat kan enkel en alleen dankzij bepaalde controlemechanismen in de hersenen. En inderdaad, je raadt het al, dat zijn dezelfde mechanismen die ook onder andere aandacht, plannen en inhibitie regelen. Doordat meertaligen constant hun talen moeten controleren, worden de controlemechanismen in hun hersenen getraind.

Die training zorgt er ook voor dat de controle van andere – niet-talige – functies beter en makkelijker verloopt.

Links of rechts

Nu we vastgesteld hebben dat meertaligheid een betere cognitieve controle met zich meebrengt, rijst misschien de vraag hoe dit kan worden nagegaan. Cognitief-psychologen zijn erg goed in het bedenken van oplossingen voor dergelijke problemen en zij zijn op de proppen gekomen met een aantal taakjes die de verschillende cognitieve functies meten. Een veelgebruikte taak in onderzoek naar het tweetalige voordeel is de zogenaamde Simon-taak (Simon en Rudell, 1967). Hiermee wordt voornamelijk inhibitie gemeten, of het onderdrukken van een dominante respons. Er worden bijvoorbeeld rode en groene bolletjes links of rechts op een computerscherm getoond. Mensen die de taak uitvoeren, krijgen de instructie een knop links op het toetsenbord in te drukken wanneer een groen bolletje verschijnt en een knop rechts wanneer een rood bolletje verschijnt. De bedoeling is dat zij dit zo snel en zo goed mogelijk doen. In principe moeten ze de locatie waar het bolletje verschijnt, negeren en enkel reageren op de kleur. Toch zijn de reactietijden steeds sneller en de foutenpercentages lager wanneer kleur en locatie overeenkomen (bijvoorbeeld als het groene bolletje links staat) dan wanneer dat niet het geval is (bijvoorbeeld als het groene bolletje rechts staat).

Een ander voorbeeld van een dergelijke inhibitietaak is de flanker-taak (Eriksen en Eriksen, 1974). Hier krijgen deelnemers een horizontale rij van vijf pijltjes te zien in het midden van een computerscherm. Zij moeten dan de richting van het middelste pijltje aangeven. Wijst dat naar rechts, dan drukken zij op de rechterknop; wijst het naar links, dan is het de linkerknop. De vier pijltjes die het middelste pijltje insluiten, worden de ‘flankers’ genoemd, vandaar ook de naam van de taak. Die pijltjes kunnen allemaal in dezelfde richting wijzen als het middelste pijltje of in de andere richting. In dit laatste geval ontstaat er een conflict tussen de richting van het middelste pijltje en die van de andere pijltjes. Inhibitie is weer nodig, deze keer om de flankerpijltjes te negeren. Meertaligen lijken beter te zijn in dit soort taken. Ze reageren sneller en hebben minder moeite met het onderdrukken van de dominante respons. Dit zou het gevolg zijn van de constante taalcontrole die zij moeten uitvoeren. Stel je nogmaals de tweetalige in het Berlijnse restaurant voor. Terwijl hij de rekening vraagt in het

Duits en nog wat keuvelt met de ober, moet hij ervoor zorgen dat hij geen Nederlands begint te spreken. Hij moet dus het Nederlands onderdrukken op dezelfde manier waarop de locatie van het bolletje in de Simon-taak of de richting van de flankerpijltjes in de flanker-taak moet worden onderdrukt.

Voordelen voor jong en oud

Er is nog meer goed nieuws voor tweetaligen, want uit verschillende studies blijkt dat de voordelen die ermee geassocieerd worden, niet leeftijdsgebonden zijn. De positieve effecten van meertaligheid worden namelijk gevonden bij zowel jong als oud. Bij kinderen uiteten de voordelen zich in de vorm van snellere cognitieve ontwikkeling. Dit verschil kan al heel vroeg worden opgemerkt, zelfs voordat de kinderen zelf taal kunnen produceren. Zo leggen tweetalige baby's makkelijker het verband tussen een taak en de daarbij behorende beloning. Ze leren bijvoorbeeld sneller hun blik te richten naar een juiste locatie om nadien een visuele beloning (bijvoorbeeld een leuk popje) te krijgen. Hetzelfde geldt voor tweetalige peuters en kleuters, die dezelfde cognitieve flexibiliteit vertonen wanneer ze bijvoorbeeld kaarten moeten sorteren op bepaalde dimensies, zoals kleur en vorm van de figuur op de kaarten.

Bij (jong)volwassenen vinden we deze cognitieve flexibiliteit als gevolg van tweetaligheid ook terug, maar er lijken wat meer voorwaarden aan gebonden. Zo is de manier waarop zij hun meerdere talen aanwenden erg belangrijk. Stel: je bent zelf tweetalig Nederlands-Frans en op het werk spreek je voornamelijk Frans, terwijl je thuis enkel Nederlands praat. Vergelijk dit met iemand die in Brussel woont, waar constant zowel Nederlands als Frans wordt gesproken. Deze persoon zal veel vaker moeten omschakelen van Nederlands naar Frans en terug dan jij. Dat betekent dat die veel meer de ene en dan weer de andere taal moet activeren of onderdrukken, wat tot meer cognitieve inspanning leidt en dus ook tot meer training. Je kan dus veronderstellen dat tweetaligen die vaak en vlot kunnen wisselen van taal betere cognitieve controle hebben, en dat is exact wat we kunnen afleiden uit onderzoeksresultaten. Volwassen meertaligen lijken minder te verschillen van hun eentalige leeftijdsgenoten op vlak van cognitie, tenzij ze veel ervaring hebben met taalcontrole, zoals zij die vaak wisselen van taal. Het verschil tussen meertaligen en eentaligen wordt opnieuw groter op latere leeftijd. Ouder worden houdt vanaf een bepaalde leeftijd (20 à 30 jaar) in dat we onze cognitieve capaciteiten stilletjes aan wat verliezen. De zogenaamde 'gekristalliseerde intelligentie', zoals woordenschat en algemene kennis, blijven vaak bewaard.

Cognitieve controle daarentegen is heel vatbaar voor aftakeling, en daar kan het beheersen van meerdere talen opnieuw een groot voordeel bieden. We spreken dan over meertaligheid als beschermende factor. Zo is bewezen dat meertaligheid de cognitieve aftakeling die gepaard gaat met ouder worden, tegengaat en zelfs de symptomen van dementie met vier jaar uitstelt. Dit allemaal omdat het omgaan met meerdere talen ervoor zorgt dat de hersenen getraind worden, waardoor ze langer gezond en paraat blijven. Wie al overtuigd was van het communicatieve voordeel van meertaligheid, heeft dus nu een bijkomende reden om nog een taaltje bij te leren.

Referenties

- Eriksen, B. A. en Eriksen, C. W. (1974), Effects of noise letters upon the identification of a target letter in a nonsearch task. In: *Perception and Psychophysics*, 16, blz. 143-149.
- Peal, E. en Lambert, W. (1962), The relation of bilingualism to intelligence. In: *Psychological Monographs: General and Applied*, 76, blz. 1-23.
- Simon, J. R. en Rudell, A.P. (1967), Auditory S-R compatibility: the effect of an irrelevant cue on information processing. In: *Journal of Applied Psychology*, 51, blz. 300-304.

Evy Woumans studeerde in 2009 af als vertaler aan de Erasmus-hogeschool Brussel. Na de lerarenopleiding en een tweede Master in Advanced Linguistics aan de VU Brussel behaalde ze in 2015 haar doctoraat in de psychologie aan de Universiteit Gent. Momenteel werkt ze voornamelijk rond tweetaligheid en geheugen, en hoe verschillende talen worden gerepresenteerd en verwerkt in de hersenen, maar ze is ook geïnteresseerd in hoe redeneren in een vreemde taal ons denken beïnvloedt.

e-mail: evy.woumans@ugent.be

Taalwerk

De taalbescherming van de anderstalige die naar de rechter stapt

ISABELLE BAMBUST

Wat gebeurt er wanneer anderstaligen met hun eis naar de rechter stappen? 'Anders-talig', omdat zij de taal van het bevoegde gerecht, de taal van de rechter, niet beheersen. Eigenaardig genoeg duurde het lang vooraleer ik oog had voor dit probleem. Ik was verblind en opgeslorpt door een ander taalprobleem, met name dat van de kennisgeving van een gerechtelijk document aan een partij. Na een woord over de min of meer onveranderlijke procestaal, behandel ik het 'waarom' van dat onderscheid tussen het 'geven' van een document aan de rechtbank (instroom), en het 'krijgen' van een gerechtsdocument (uitstroom). Daarna heb ik aandacht voor enkele bestaande taalbeschermingen met betrekking tot die instroom. Die instroombescherming is niet eenvormig. Zij steekt alleen in bepaalde onderscheiden domeinen de kop op.

De procestaal

De procestaal is de taal die wordt gebruikt tijdens een procedure voor de rechter. Die taal staat meestal vast, en is behoudens enkele uitzonderingen onveranderbaar. De proceduretaal wordt bepaald door het recht van de staat waar de procedure doorgang vindt. De taal van het gerecht zal meestal de officiële taal zijn van de plaats waar het gerecht zich bevindt. Die officiële taal zal in de meeste gevallen ook de procestaal, de proceduretaal bepalen. De procestaal is dus een soort van 'piket-taal', een baken-taal. Dit wil niet zeggen dat er geen taalbescherming is voor partijen die deze procestaal niet begrijpen. Wel integendeel. Partijen kunnen door

middel van vertolking of vertaling beschermd worden. Zij zullen alleen bijvoorbeeld niet kunnen afdwingen dat het proces volledig in hun eigen taal zou verlopen. Bepaalde nationale rechtssystemen, zoals bijvoorbeeld het Belgische en het Italiaanse, voorzien onder bepaalde voorwaarden wel in een keuze tussen meerdere procestalen, of in een wijziging van de procestaal in het voordeel van andere in het land erkende talen. Soms is er ook een mogelijkheid tot procestalen 'ad hoc'. Dat wil zeggen dat de betrokken partijen vooraf en contractueel voor een andere (dan de gebruikelijke) taal van het gerecht kunnen kiezen. Die mogelijkheid bestaat bijvoorbeeld voor de handelsrechtbanken in Hamburg, Amsterdam en Parijs. De procestaal 'ad hoc' roept vragen op in verband met het beginsel van de openbaarheid van het proces. Als het openbare proces in een andere taal verloopt, zou de controle door de plaatselijke bewoners op het gerechtelijke gebeuren ingeperkt worden. Een ander probleem is hoe die procestaal 'ad hoc' moet evolueren wanneer er andere partijen in het proces komen. Ook is niet helemaal duidelijk hoever de wil tot een procestaal 'ad hoc' reikt. Betekent het dat er compleet afstand wordt gedaan van elk taalbeschermingsrecht? Dat de partijen met andere woorden niet alleen alle documenten in die taal aan het gerecht bezorgen, maar ook in die taal met de rechter communiceren, en elk document in die taal en zonder vertaling willen ontvangen?

Het onderscheid tussen instroom en uitstroom

Bij de schriftelijke informatiestroom van de partijen naar de gerechten toe (de instroom), wordt algemeen weinig aandacht aan de taalbescherming geschonken.

In de omgekeerde richting, met betrekking tot de schriftelijke informatiestroom *uitgaande* van de gerechten naar de partijen (de uitstroom), wordt wel meteen aan een taalbeschermende reactie gedacht. Het lijkt op het eerste gezicht inderdaad evident dat de procespartijen de betrokken stukken in de proces taal aan de gerechten moeten overmaken, en dat zij daarbij geen recht op een taalbijstand hebben. Hoe valt dat – op het tweede gezicht onterechte – verschil in bezorgdheid te verklaren? Het kan te maken hebben met de klassieke grensoverschrijdende ‘proces-setting’. De eerste grensoverschrijdende procedures betroffen meestal verzoekende partijen die zich tot de rechtbank van hun woonplaats richtten en waarbij de taal van de verzoeker en de taal van het gerecht samenvielen. Het anderstalige aspect kwam pas en *alleen dan* op de voorgrond omdat het verzoek een (taal-) grens moest overschrijden. Bijvoorbeeld een Nederlandstalige Gentenaar stelt een vordering voor het Gentse gerecht in tegen een in Berlijn wonende Duitser. Tegen dit argument kan ik natuurlijk inbrengen dat ook in die traditionele constellatie de eigen taal van de bestemming – hier de Duitstalige partij in Berlijn – niet overeenkomt met de Nederlandse proceduretaal. Daarop kan ik dan weer antwoorden dat er wellicht in dat conventioneel grensoverschrijdend processtoneel vooral taalbeschermend werd nagedacht met betrekking tot de eerste belangrijke akte, met name het oproepingsdocument waarmee de Duitse partij voor het Gentse gerecht wordt uitgenodigd. Die eerste inleidende akte is inderdaad essentieel omdat zij aan de bestemming laat weten waarover de zaak gaat en wat er precies wordt gevraagd. Voor zijn verdediging – zijn (instromend) verweer tegen de vordering – zou de (Duitse) bestemming zich in het klassieke model wel naar de (Nederlandse) proces taal moeten voegen. Hierna volgen enkele voorbeelden van instroomtaalbescherming. Die voorbeelden bestaan bij wet of vinden hun oorsprong in de rechtspraak.

Een Nederlandse echtscheiding

In Alkmaar werd de vastgelegde taal van het gerecht (het Nederlands) even verlaten door een inleidende akte in een andere taal aan te bieden.¹ Waarover gaat het? Een in Nederland verblijvende vrouw roept haar in Spanje verblijvende man op om in Nederland in een echtscheidingszaak te verschijnen. Zij doet dat met een inleidend document dat enkel in de Engelse taal is gesteld. De rechtbank aanvaardt dit terwijl er geen gerechtelijke inrichting in het Engels is. De beslissing zegt daarover dat de rechtbank

niet ziet op welke wijze de opgeroepen partij in zijn verdediging is benadeeld. De oproeping heeft blijkbaar ook aan haar functie voldaan. Bovendien zou de Engelse taal zowel in Nederland als in Spanje voldoende gangbaar zijn om zowel de opgeroepen partij als zijn vertegenwoordiger in staat te stellen kennis te nemen van de stellingen van de eisende partij. Er werd een korte noot geschreven bij die gepubliceerde Alkmaarse beslissing. De auteur van die noot vindt dat de rechtbank schijnt uit te gaan van het primaire standpunt dat een dagvaarding bij uitzondering wel in een andere dan de Nederlandse taal kan worden gesteld, met name in een internationaal geval. Dezelfde annotator gaat uit van het bestaan van een niet-geschreven hoofdregel dat de Nederlandse proces taal enkel de Nederlandse taal kan zijn. De niet-naleving van die regel zou tegen de openbare orde indruisen en de automatische nietigheid van de anderstalige dagvaarding tot gevolg hebben.

Een rechtsmiddel in strafzaken

In een beslissing van 24 maart 2005 heeft het Sloveense Grondwettelijk Hof aandacht voor de taalbescherming bij het instellen van een strafrechtelijke vordering. Ik vind een verwijzing naar die beslissing in een uitspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens.² Het Sloveense Grondwettelijk Hof verdedigt dat een Litouwse vervolgte in zijn eigen taal – hier het Litouws – een rechtsmiddel (tegen een beslissing) voor een Sloveens gerecht moet kunnen instellen. Het is volgens het Grondwettelijk Hof niet omdat de betrokkene de zitting door middel van vertolking naar het Russisch heeft kunnen volgen, dat hij ook de schriftelijke vaardigheden in de Russische taal bezit. In dezelfde lijn ligt een conclusie van advocaat-generaal Bot bij het Europese Hof van Justitie.³ De advocaat-generaal stelt dat iemand die de taal van de procedure niet beheerst, een beroep in zijn eigen taal moet kunnen instellen. De rechter heeft daarbij dan de taak de geschikte maatregelen te nemen om de vertaling van het beroep in de proceduretaal te verzekeren.

Een nationale instroomregeling

Soms is er sprake van een nationale milde regelgeving met betrekking tot een bepaalde materie. Zo is het bijvoorbeeld verrassend te lezen dat in Duitsland en Frankrijk het rechtsmiddel tegen een negatieve visumbeslissing respectievelijk in het Duits en in het Frans moet

worden ingesteld, terwijl Denemarken het beroep in die materie in gelijk welke taal ontvangt.⁴ Een ander voorbeeld is het Nederlandse artikel 6:5, derde lid Algemene wet bestuursrecht. Die bepaling zegt dat '[i]ndien het bezwaar- of beroepschrift in een vreemde taal is gesteld en een vertaling voor een goede behandeling van het bezwaar of beroep noodzakelijk is, de indiener zorg [dient] te dragen voor een vertaling'. De Algemene wet bestuursrecht geeft op die manier wel de mogelijkheid een bezwaar- of beroepschrift in een vreemde taal in te stellen, weliswaar op risico dat de indiener op straffe van niet-ontvankelijkheid toch nog voor een vertaling naar het Nederlands moet zorgen. In de voorbereidende werken noemt men die taalregeling 'een glijdende schaal, met aan de ene kant het geval van een schriftelijk stuk in de Japanse taal, waarvan de strekking volstrekt onduidelijk is, en aan de andere kant een stuk waarin enkele Engelse termen voorkomen, die geheel begrijpelijk zijn'.⁵

Een Europese regeling in socialezekerheidszaken

Ik was ook verrast te ontdekken dat er in het domein van de coördinatie van de socialezekerheidsstelsels een Europese regelgeving bestaat waar de schriftelijke informatiestroom naar de gerechten *niet* in de taal van het gerecht moet gebeuren. Al in het jaar 1958 mogen organen en autoriteiten van een lidstaat de verzoekschriften of andere documenten welke tot hen worden gericht niet afwijzen op grond van het feit dat zij zijn gesteld in een officiële taal van een andere lidstaat. In 1972 verduidelijkt de rechtspraak van het Europese Hof van Justitie dat met 'autoriteiten' ook alle bevoegde nationale rechterlijke instanties bedoeld werden. Vandaar dat nu wordt gesproken over 'autoriteiten, organen en *rechterlijke instanties* van een lidstaat'. Eerst had een Administratieve Commissie de taak om op verzoek van de bevoegde autoriteiten, organen en rechterlijke instanties van de lidstaten, alle stukken te doen vertalen welke betrekking hebben op die Europese regelgeving. De tussenkomst van de Administratieve Commissie beoogde de vergemakkelijking van het procesverloop, want de vastgelegde proces taal van de betrokken lidstaat blijft met betrekking tot de procedure immers centraal staan. Later werd de regelgeving nog aangepast. Een eerste wijziging is dat de aanvaarde officiële taal van een andere lidstaat nu ook een officiële taal van de Europese Unie moet zijn. Een tweede wijziging is het feit dat de door de Administratieve Commissie geboden taalbijstand niet uitdrukkelijk meer wordt vermeld.

Besluit

De taalbescherming met betrekking tot instromende documenten lijkt naar mijn oordeel in de lift te zitten. In dat licht intrigeert de conclusie bij de beslissing van de Hoge Raad 12 december 2008 mij uitermate.⁶ Mr. Niessen concludeert in punt 6.14 van zijn conclusie: 'Hoewel het Unie-recht (...) – behoudens gevallen betreffende socialeverzekeringen [*sic*] – geen dwingende regel geeft op grond waarvan de kosten van de vertaling van een bezwaar- of beroepschrift voor rekening van de staat zouden moeten komen, wordt binnen de Unie wel een ruimte van "vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid" nagestreefd. Het is niet denkbeeldig dat taalproblemen de effectuering van rechten kunnen frustreren.' Inderdaad, in haar ruimte van 'vrijheid, veiligheid en recht' promoot de Europese Unie het vrije verkeer van personen. Aldus zou de Europese Unie toch ook rekening moeten houden met het feit dat tevens de eigen taal tot het hebben en houden van die personen behoort. Dit kan gevolgen hebben voor instroom- en uitstroomtaalbeschermingen.

Noten

1. Rb. Alkmaar, 26 mei 1988, NJ 1989, noot WHH, 1460-1462.
2. EHRM 16 juni 2014, nr. 59868/08, Danas Vizgirda/Slovenie (Statement of facts).
3. Conclusie 7 mei 2015, C-216/14, Strafprocedure tegen Gavril Covaci.
4. Zie *Les droits fondamentaux: défis et réussites en 2013*. Rapport de l'Agence des droits fondamentaux de l'Union européenne, 2014, 76.
5. Hoge Raad 17 april 1996, 29896, conclusie Mr. Van den Berge.
6. Hoge Raad 12 december 2008, 44102, conclusie Mr. Niessen.

Isabelle Bambust is onderzoeker-assistent aan de rechtsfaculteit van de Universiteit Gent. Sinds 2012 verricht zij onderzoek rond de taalrechten van rechtsonderhorigen in het Europese procesrecht. Zij ontvangt heel graag eventuele opmerkingen of vragen.

e-mail: isabelle.bambust@ugent.be

Idioom & Co

Nep

BERT CAPPELLE

Is een *nepwapen* een wapen of niet? Als je zegt van wel, dan kan ik je moeilijk ongelijk geven. Volgens het algemene woordbouwprincipe ‘een huppeldepup-dinges is een dingetjes’, moet een *nepwapen* wel een soort wapen zijn, net zoals een *dienswapen*, een *vuurwapen*, een *stroomstootwapen* en een *kernwapen* stuk voor stuk wapens zijn, en niet, zeg maar, auto’s of honden. Maar als je die logica niet wil volgen voor *nepwapen*, dan heb je ook gelijk, want het punt van *nep-* is juist dat de spreker ontkent dat iets de *real stuff* is. Hoe zit het nu? Dit dilemma doet zich niet alleen voor bij *nep-*. Er zijn wel meer woorden of woorddelen die in de semantische literatuur *privatief* worden genoemd, een term die afgeleid is van het Latijnse werkwoord *privare*, wat ‘wegnemen’ betekent. Zijn *valse tanden* een soort tanden? Is *kunstgras* een soort gras? Is *namaakbont* een soort bont? En wat met bijvoorbeeld *artificieel*, *virtueel*, *ex-*, *voormalig*, *ingebeeld*, *fake*, *fictief*, *pseudo-*, *verzonnen*, *would-be*, *schijnbaar* en *schijn-*?

Non-voetballer

Alleen bij het voorvoegsel *niet-* is het antwoord eenvoudig. Een *niet-moslim* is iemand die geen moslim is. Het is zeker niet iemand die een bepaald soort moslim is. Zo ook is een *niet-raadslid* iemand die simpelweg geen raadslid is, niet een speciaal soort raadslid. Een *niet-nakoming* van een overeenkomst is het niet nakomen ervan, punt uit. Bij *non-* ligt dat anders. Als je een bepaalde kwestie een *non-probleem* noemt, dan erken je dat iemand anders datzelfde wel als een probleem beschouwt. Op het internet kan je makkelijk voorbeelden vinden waarbij iemand die twee perspectieven – die van anderen en die van de spreker zelf – in één zin verenigt:

Dus het argument weinig tijd vind ik een non-argument.

Die redenering gaat dus voor veel meer zaken op en vind ik een non-redenering.

De hele discussie over vrouwelijkheid en mannelijkheid vind ik eigenlijk een non-discussie.

Van een voetballer kun je niet vinden dat hij een niet-voetballer is, want dat zou dan werkelijk iemand zijn die helemaal geen voetbal speelt. Maar je kunt hem wel als een non-voetballer bestempelen, wat een negatief waardeoordeel inhoudt:

Vanenburg vind ik dus een non-voetballer eerste klasse. Alleen maar stilstaand voetbal, steeds hetzelfde truckje, geen discipline, altijd zeiken naar scheidsrechters.

Wendbaarheid

De vraag of een *nepwapen* nu wel of niet een wapen is, wordt bemoeilijkt door de ‘wendbaarheid van woorden’, zoals Jenny Audring en Geert Booij dat zo mooi noemen in een recent nummer van *Onze Taal*. Woorden nemen, naargelang de context waarin ze zich bevinden, vaak een heel bijzondere betekenis aan. Hier zijn enkele voorbeelden, gevonden op het internet:

De rode shirtjes hadden gewonnen. (*rode shirtjes* = spelers met een rood shirtje aan)

Plato zit vol taalkundige valstrikken. (*Plato* = het werk van Plato)

Hij is ook al in zijn gat gereden door een Vietnaams, toen hij met zijn auto voor het rood licht stond. (*Hij* = zijn auto; *zijn gat* = de achterkant van zijn auto; *gereden* = aangereden)

Of bekijk de volgende regels uit een gedicht:

Ik heb een villa, met een oprijlaan en bij de poort twee leeuwen staan.

Waarschijnlijk dacht je meteen aan twee stenen of bronzen leeuwenbeelden en niet eens aan echte grote katachtigen van vlees en bloed, zelfs zonder dat er *stenen* of *bronzen* stond. Is die automatische aanpassing door ons brein niet opmerkelijk? Zo kan een *wapen* ook onmerkbaar de betekenis krijgen van ‘wapen of althans iets wat op een wapen lijkt’. In de volgende

authentieke context, een rechterlijke uitspraak, wordt het woord *wapen* gebruikt in die ruimere betekenis:

De man pakte een wapen uit zijn broeksband en hield de loop in de richting van zijn eigen linker broekspijp. Aangever kon niet zien of het een echt wapen of een nepwapen was. De man richtte het wapen op aangever en stapte vervolgens met zijn linkervoet de auto in.

Als *wapen* kan staan voor ‘echt wapen of niet functionerend namaakwapen’, dan is een nepwapen dus een wapen in die opge-rekte betekenis van het woord.

Net echt

Maar waarom kunnen we een namaakwapen dat kan worden gebruikt om te dreigen een *nepwapen* noemen, maar een stenen of bronzen leeuwenbeeld doorgaans geen *nepleeuw*, of zelfs geen *namaakleeuw*? De reden is dat we maar van nep of namaak spreken als het nagemaakte voorwerp er als twee druppels water uitziet als het echte ding. Wanneer mijn achtjarige zoon zijn twee handen naar mij uitstrekt en met uitgestoken duim en wijsvinger schietgebaren in mijn richting maakt, dan moet hij lachen wanneer ik hem vraag of dat *nepwapens* zijn. Hij beseft op zijn leeftijd ook wel dat zijn handen er niet uitzien als echte pistolen. Mocht ik hem daarentegen vragen of zijn ‘pistolen’ dodelijke kogels bevatten, dan zou hij vanuit zijn fantasie wel serieus op mijn vraag ingaan. (Van de praktijk van criminelen om nepwapens te gebruiken bij hold-ups is hij nog niet op de hoogte.)

Kinderen vragen als sinterklaas- of verjaardagscadeau graag een ‘echt nepgeweer’ of een ‘echt nepzwaard’. Die vurige wens is allerm minst contradictoir als je beseft dat ze een plastic nepzwaard, met een blinkend zilvergrijs blad en de nodige ornamentale krullen op het handvat, een enorme vooruitgang vinden ten opzichte van een zelfgemaakt houten stuk speelgoed bestaande uit twee loodrecht op elkaar getimmerde latten waarvan de ene gewoon wat langer en puntiger is dan de andere. Zo’n nepzwaard uit de speelgoedcatalogus sluit tenminste aan bij hun ridderfantasieën. Dat is pas een *echt* nepzwaard.

Nep en toch echt

Wat is nu de betekenis van het voorvoegsel *nep*-? Je zou kunnen denken dat *nep*- in *nepwapen* het volgende betekenis-effect heeft: ‘het aangeduide ding is geen echt X; het is wel gecreëerd met de bedoeling te lijken op een echt X’. Het probleem met zo’n semantische omschrijving is dat het misschien wel opgaat voor *nepwapen*, maar niet voor alle voorwerpen die het voorvoegsel kunnen

krijgen. Iemand met criminele bedoelingen kan bijvoorbeeld een *nepwebsite* aanmaken. Is dat dan geen echte website? Toch wel. Alleen is dat een malafide site, gemaakt om computergebruikers bijvoorbeeld te laten betalen voor een voorgewende dienst. Daar kan ook een *nepadres* op vermeld staan, dat misschien puur verzonnen is, maar evengoed een werkelijk bestaand adres van een nietsvermoedende brave burger kan zijn. En een *nepschilderij* kan best een werkelijk beschilderd doek, dus een echt schilderij zijn (maar dan een dat wordt afgedaan als het werk van een bekende kunstenaar).

In bepaalde gevallen kan zelfs een nepwapen een echt wapen zijn. Corrupte agenten kunnen bijvoorbeeld een tegenstander onrechtmatig laten arresteren wegens het bezit van een wapen dat ze zelf in de auto van die persoon hebben neergelegd. In dat geval kan dat wapen een *nepwapen* worden genoemd, niet in de zin dat het niet werkt – want dat zouden de rechtgeaarde collega’s-agenten wel merken – maar in de zin dat het slachtoffer het niet zelf heeft gebruikt. Dit voorbeeld laat zien dat *nep*- als cruciaal betekenis-aspect heeft dat er iemand wordt misleid. Waaruit die misleiding bestaat, verschilt van woord tot woord. *Nep*- begrippen veronderstelt dat je als taalgebruiker vertrouwd bent met allerhande vormen van bedrog en oplichterij.

Willen we elkaar echt begrijpen, dan moeten we aan de slag met elkaars gedeelde kennis. En die reikt veel verder dan wat parate quizweetjes. We putten bij het interpreteren van taaluitingen uit een enorm arsenaal van gedragsscenario’s die voortkomen uit onze diepste menselijke drijfveren, zoals ambitie en jaloezie. Digitale persoonlijke assistenten als iPads Siri of Google Now kunnen ons misschien verbluffen met hun snelle, rake antwoorden, maar ons helemaal doorgronden doen die ‘slimme’ toepassingen nog lang niet. En zolang ze ons niet bewust kunnen misleiden, blijft hun artificiële intelligentie maar nepintelligentie.

Bert Cappelle is docent en onderzoeker Engelse taalkunde aan de universiteit van Rijsel.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Broodje taal

Een hart van hout. Over slagzinnen

FLEUR DEBOUTTE

Ongeveer op het moment dat ik deze 'Broodjes taal' begon te schrijven, stonden er een paar belangrijke zaken te gebeuren in mijn leven buiten 'Over taal'. Daarover lichtte mijn allereerste stukje, over de onfortuinlijke naamkeuze van een verhuysfirma, een klein tipje van de sluier. Maar behalve verhuizen hadden mijn charmante wederhelft (ook hem heeft u hier al eens zien langskomen) en ik nog wat anders op de planning. Zo had het huis dat we kort daarvoor hadden gekocht, eerst en vooral nood aan een stevige renovatie. En zoals dat vaak gaat bij renovaties, waren er na de huisaankoop maar bitter weinig eurootjes meer over. Gelukkig hadden we jeugdige onbezonnenheid in overvloed en ouders met een kelder vol bouwgereedschap. Dat kon niet misgaan. Zo kwam het dat ik enkele weken later, met zwarte kringen onder mijn ogen van het slaapgebrek en met haar dat ik door al het verbouwstof in een vormpje kon kleien, dromerig zat te surfen naar verbouwfirma's in de buurt van ons nieuwe huis. Niet dat ik er een heb aangeschreven: onze pas verworven tuin tierde half november weliger dan de centjes op de bankrekening. Maar bij dat hersenloze surfen zijn er een paar verbouwbedrijven toch in mijn stoffige brein blijven plakken.

Het mag, gezien de omstandigheden, opmerkelijk lijken dat ik überhaupt nog iets heb onthouden van die doelloze zoektocht naar verbouwbedrijven. Ik hoef u immers zeker niet te vertellen dat de meeste van die bedrijven niet meteen uitblinken in originele naamkeuzen. Bij de naamkeuze vallen er doorgaans twee categorieën te onderscheiden: de bedrijven die een persoonsnaam krijgen, en de bedrijven die een creatieve naam krijgen. Die eerste categorie leidt tot weinig speciale namen, maar de namen zijn doorgaans

helder en duidelijk: *Elektriciteitswerken Bram, Sanitair en verwarming Verstraeten en zoon*, of *Chapewerken Wellens*. De tweede categorie leidt dan weer tot bijzonder speciale namen, die lang niet altijd zo duidelijk zijn. Zo is Tectalux een algemeen renovatiebedrijf (ik vermoedde eerder iets in de verlichtingssector), Interconcept werkt uw binnenschrijnwerk af (ik dacht aan een hip marketingbedrijfje) en LAK neemt ook weer al uw renovaties voor zijn rekening (het ligt waarschijnlijk aan mij dat ik eerder aan een nagellakgroothandel dacht). Of een bedrijfsnaam nu in de eerste, dan wel in de tweede categorie valt: de naam blijft niet gemakkelijk hangen. Van namen uit de eerste categorie zijn er dertien in een dozijn, dus het is onmogelijk om ze goed te onthouden. En de namen in de tweede categorie roepen vaak zulke andere associaties op, dat de klanten abusievelijk denken dat ze met hun verbouwplannen beter niet aankloppen bij LAK – die doen immers in nagellak, of niet soms?

Een kwestie van verbouwen

De reden waarom sommige bedrijven toch zo goed in het hoofd blijven hangen, ongeacht hun saai of creatieve naamkeuze, is wat clevere marketingmeisjes en -jongens de *baseline* noemen. Wie liever Algemeen Nederlands spreekt, noemt zo'n klein zinnetje of woordgroepje ter illustratie bij een bedrijfsnaam ook wel een slagzin. Maar ook de termen *slogan*, of *bedrijfs-slogan*, om het semantische bereik van het woord wat in te perken, zijn gebruikelijk. Het is dus dankzij de schitterende slagzin van Bouwbedrijf Notermans dat het bedrijf jaren later nog altijd glashelder in mijn hoofd

zit. Zo roepen de zaakvoerders van het bedrijf met ‘een kwestie van verbouwen’ alle juiste connotaties op: we leren onmiddellijk dat het bouwbedrijf zich specialiseert in verbouwingen, en met de slimme woordspeling op ‘een kwestie van vertrouwen’ wekt het bedrijf alvast een vertrouwensvolle attitude bij mogelijke klanten. Zo’n slagzin heeft dus behoorlijk wat potentieel. Toch is een slagzin niet erg gebruikelijk bij kleinere ondernemingen die buiten de creatieve sector opereren, vooral omdat de meerwaarde ervan, ondanks het mooie voorbeeld van Bouwbedrijf Notermans, niet voor iedereen meteen zo duidelijk is.

Dat gebrek aan inzicht in de slagzin is allerm minst opmerkelijk. Wie van plan is om een zaak te starten, heeft immers heel wat andere dingen aan het hoofd dan een clever zinnetje bedenken bij een bedrijfsnaam. Zo lopen de vele overheidswebsites die toekomstige zelfstandigen moeten begeleiden naar een goede start, over van de administratieve, fiscale en juridische adviezen. Bovendien is al dat advies vaak zo ondoorzichtig geformuleerd dat een kat er haar jongen niet meer in terugvindt, maar dat is wellicht voer voor een ander ‘Broodje taal’. Ergens in die ellenlange papierwinkel besteden de meeste websites wel een kort woordje aan de naamkeuze van een bedrijf. Zo weet bijvoorbeeld 1819.brussels, dé website over ondernemen in Brussel, te vertellen dat een bedrijfsnaam onderscheidend maar niet misleidend mag zijn, en dat zo’n naam het best ook vrij eenvoudig blijft. De website geeft bovendien ook een klein woordje advies over slagzinnen: ‘uw bedrijfsnaam hoeft niet noodzakelijk uw activiteit te omschrijven! Daarvoor heeft u nog zoiets als een slogan, baseline of ondertitel voor [sic]’. Zo wordt de slagzin het vaakst aangeprezen bij startende ondernemers: als verduidelijkend titeltje bij een creatieve bedrijfsnaam.

Toch kan een goede slagzin heel wat meer inhouden dan alleen een verduidelijking, daarvan was de slogan van Bouwbedrijf Notermans al een mooi voorbeeld. Een goede slagzin maakt namelijk een koppeling tussen het bedrijf of het merk enerzijds, en het product of de handelsactiviteit anderzijds.

Daarbij roept de slogan ook het liefst nog een positief gevoel op. De koppeling tussen het bedrijf en het product zorgt ervoor dat (potentiële) klanten het bedrijf beter zullen herkennen. Ze onthouden behalve de bedrijfs- of merknaam immers ook een aanstekelijke en positieve slagzin. Dat zorgt voor een betere herkenbaarheid, waardoor het bedrijf in kwestie sterker in de markt wordt

gezet. Dat is de meeste grote bedrijven natuurlijk niet ontgaan. Zo kunt u zonder twijfel de slagzinnen ‘Mannen weten waarom’, ‘Ik ben toch niet gek?!?’ en ‘Alles voor een glimlach’ meteen aan de juiste bedrijven toewijzen. Met zo’n krachtige spreuk kunnen natuurlijk ook kleine(re) bedrijven hun voordeel doen. Zo is het nagenoeg onmogelijk om niet gecharmeerd te zijn door het ‘hart van hout’ van Houthandel Martens. Het is bijna spijtig dat die houthandel een Kempense en geen West-Vlaamse achtergrond heeft. En ook de slagzin van familiebedrijf Mokafina blijft kleven: ‘gebrand voor jou’ roept meteen de geur van koffiebonen op, en de rechtstreekse aanspreking stopt je het kopje koffie bijna letterlijk in de handen.

Sommige bedrijven hebben geen creatieve of slimme bedrijfsnaam nodig om in de gedachten van oververmoeide en onoplettende potentiële klanten te blijven hangen. Ze hebben goed begrepen dat een pittige slagzin een stevige verbinding kan maken tussen de bedrijfsnaam en de handelsactiviteit, die bovendien een positief gevoel oproept bij mogelijke klanten. De moraal van het verhaal is in elk geval dat ik de ouderlijke gereedschapskoffer toch liever links laat liggen, als ik nog eens voor een renovatie sta. De dames en heren van Bouwbedrijf Notermans mogen dan zeker een telefoontje verwachten. Het is immers slechts een kwestie van verbouwen.

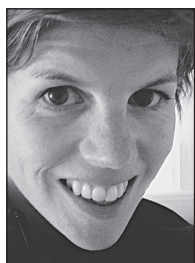
Fleur Deboutte is als praktijkassistent verbonden aan de afdeling Nederlandse Taalbeheersing van de KU Leuven, en als docent Nederlands aan de UCCL (University Colleges Leuven-Limburg).

e-mail: fleur.deboutte@kuleuven-kulak.be

Dossier

‘Ledegancks dichtertelijke kwaliteit is niet van die aard om te eren met een standbeeld’. Stilistische uitschuivers in studentenpapers

FIEKE VAN DER GUCHT

Vraag je docenten naar de taalfouten die hen het meest storen in academische papers, dan prijken spelfouten helemaal boven aan het lijstje met taalergernissen. Toch blijkt uit onderzoek (Tahon 2013, Verguts en Minnebo 2011) dat studenten het moeilijker vinden om teksten te structureren en om de juiste ‘academische’ toon te gebruiken. Pas dan zijn spelfouten aan de beurt. En terwijl studenten die spelfouten makkelijk zelf kunnen verbeteren, krabben ze zich bij inbreuken op het academische stijlregister veel vaker in het haar. Ze weten zelden wat hun docent bedoelt met de feedback ‘Je stijl is te weinig academisch’. De ene ‘niet-academische stijl’ blijkt dan ook de andere niet: soms schrijven studenten te persoonlijk en informeel, dan weer vervallen ze in gezwollen moeilijkdoenerij. Bij Taalonthaal, een taalondersteuningsdienst van de Universiteit Gent, kunnen studenten terecht voor taal- en tekstadvies op maat.¹ Dit dossier bespreekt enkele stijlstruikelblokken die Taalonthaal behandelde tijdens het academiejaar 2014-2015.

Stijl: een kwestie van keuzes maken

Wie een idee op papier wil krijgen, kan dat op tig manieren. De keuze die een auteur maakt tussen alle mogelijke formuleringen om een gedachte weer te geven, bepaalt zijn of haar stijl. Doorgaans worden er vijf parameters onderscheiden waarmee de stijl van een auteur kan worden beschreven, namelijk ‘moeilijkheid’, ‘exactheid’, ‘informatiedichtheid’, ‘aantrekkelijkheid’ en ‘afstandelijkheid’ (zie onder meer De Wachter en Van Soom 2008, Goosen en Schoordijk 2014, Hoorens 2010, Pollefliet 2014). Die parameters geven telkens twee polen aan waartussen de tekststijl zich kan bewegen. De tekst kan veeleer moeilijk of net eenvoudig zijn, exact of vaag, wijdlopieg of bondig, levendig of droog, formeel of informeel. Uiteraard zijn die parameters nauw met elkaar verweven: een moeilijke tekst wordt bijvoorbeeld vaak als onaantrekkelijk ervaren.

Academische teksten zijn in de eerste plaats zakelijke teksten. Ook studenten die geen academische carrière beogen, plukken later de vruchten van de uren die ze investeren in onderzoekspapers schrijven. Wie die papers vlot leert structureren en helder formuleren, kan later ook mooie sponsordossiers, actieplannen, jaarverslagen, meerjarenplannen, informatiefolders enzovoort afleveren. Naast de zakelijke toon is bij academische papers belangrijk dat ze neutraal, objectief en genuanceerd zijn en dat de auteurs er vaktiaal in verwerken (zie onder meer Ghyselen en Van Lancker 2014). Die laatste kenmerken kunnen academische papers en andere zakelijke teksten delen, maar dat hoeft niet altijd. Zo is een sponsordossier wervend van toon en belicht het wellicht meer voor- dan nadelen van een project waarvoor iemand sponsorgeld wil. En een sollicitatiebrief of lezersbrief, ook zakelijke tekstgenres, zijn subjectiever van aard dan academische teksten.

Veel studenten hebben het moeilijk om te detecteren wanneer en hoe ze zondigen tegen de stijlregels van die ‘zakelijke, neutrale, objectieve en genuanceerde toon’. En wie wel weet wat er fout gaat, vindt het vaak moeilijk om de ‘foute’ passages te herschrijven. Dit dossier beschrijft, per stijlparameter, een of meerdere vaak voorkomende inbreuken op het academische taalregister, zonder volledigheid na te streven. Elke stijlfout wordt kort toegelicht en geïllustreerd met een voorbeeldzin. Die zinnen zijn stuk voor stuk authentieke, uiteraard geanonimiseerde, voorbeelden uit studentenpapers die Taalonthaal tijdens het academiejaar 2014-2015 behandelde.

Parameter 1: moeilijkheid

Leg moeilijke materie eenvoudig uit

Academische teksten behandelen doorgaans moeilijke materie. Die uitdagende inhoud helder en toegankelijk verwoorden, getuigt van inzicht en intelligentie. Dat zei ook Albert Einstein: ‘If you can’t explain it simply, you don’t understand it well enough.’ Toch vervallen studenten vaak in nietszeggende moeilijkdoenerij als

ze onderzoekspapers schrijven. Een ‘pijnlijk gevolg van de laksheid tegenover drugsbezit’ wordt dan plots een ‘pijnlijke emanatie van de permissiviteit tegenover drugsbezit’, iets ‘uitleggen’ wordt ‘expliciteren’.

De moeilijkheidsgraad van academische teksten wordt ook onnodig opgetrokken door lange, complexe zinnen, zoals deze:

‘Als enige uit de bronnen, die gediend hebben voor dit onderzoek, wordt verteld door Gladstone Robinson over de zesde man (wiens naam ook niet duidelijk of niet genoemd wordt) die ook bij de missie in 1961 betrokken was en met Piper in Ethiopië een overeenkomst probeerde te vormen om het verkregen land te verdelen, met de bedoeling om democratie zo goed mogelijk uit te voeren bij het ontwikkelen van de gemeenschap in Shahamane.’ (73 woorden)

Taalonthaal geeft studenten daarom het advies om zinnen die over meer dan drie regels doorlopen altijd even hardop te lezen. Happen ze daarbij naar adem, dan heeft hun lezer ook ‘ademruimte’ nodig. Dat kan door de zin over twee of meer zinnen uit te splitsen en de verbanden tussen de zinnen aan te geven met structuuraanduiders:

‘Gladstone Robinson vertelt als enige over de zesde man, van wie de naam nauwelijks vermeld wordt. Die zesde man was ook bij de missie in 1961 betrokken en probeerde met Piper in Ethiopië een overeenkomst te sluiten om het verkregen land te verdelen. Zij wilden de democratie zo goed mogelijk doorvoeren bij de gemeenschap in Shahamane.’ (16 + 27 + 13 woorden)

Parameter 2: exactheid

Wees zo precies mogelijk

Academische teksten zijn er voor een academisch publiek. Dat wil graag kunnen controleren wat de auteur schrijft en academici hebben daar zo precies mogelijke gegevens voor nodig. In hun samenvattingen van hetzelfde artikel omschreven twee studenten de methodologie elk op hun eigen manier: ‘Hierbij maakten de auteurs gebruik van een vergelijkingsmethode om beide landen te vergelijken’ en ‘De auteurs maken een duidelijke, betekenisvolle vergelijking tussen België en Nederland met het verklaringsmodel van Lorenz’. De eerste zin is vager en daardoor minder ‘paperwaardig’ dan de tweede zin.

Nuanceer, maar trek jezelf niet in twijfel

Genuanceerd zijn is een goede zaak, maar valt voor sommige studenten samen met zichzelf in twijfel trekken, zoals in de zin: ‘We zouden voorzichtig kunnen opperen dat we hier een kleine verdediging bespeuren ten opzichte van de Kaukasische zijde maar het is te miniem en het is ook zo goed als het enige moment waarop Bajboerin een bewering van antwoord dient.’ Wie de stelling maar zo weinig bewezen acht, doet er

misschien beter aan ze niet te poneren. Taalonthaal geeft onzekere studenten de tip om alert te zijn voor gulle combinaties van woorden als ‘misschien’, ‘eens’, ‘mogelijk’, ‘vermoedelijk’, ‘wellicht’, ‘enigszins’, ‘waarschijnlijk’ en ‘eventueel’ met werkwoorden als ‘zullen’, ‘kunnen’, ‘mogen’, ‘schijnen’, ‘lijken’, ‘blijken’, ‘willen’, ‘hoeven’, ‘voorkomen’ en ‘gebeuren’. Die kunnen stellingen zo afzwakken dat ze inhoudsloos worden.

Parameter 3: informatiedichtheid

Overbodige woorden zijn tijdverlies

Een student leidde een hoofdstuk met literatuuronderzoek naar het begrip ‘identiteit’ in met: ‘Men kan bibliotheken vullen met alle boeken en essays die een bepaald aspect van het concept ‘identiteit’ behandelen. Wanneer men echter in staat zou zijn om deze literatuur volledig door te nemen, zou men tot de conclusie kunnen komen dat in al deze boeken en wetenschappelijke artikels nooit tweemaal dezelfde definitie van het begrip ‘identiteit’ terug te vinden valt.’ Bondiger, en beter, is: ‘Over ‘identiteit’ is veel geschreven, maar het begrip ‘identiteit’ wordt in de literatuur op verschillende manieren ingevuld.’ Academische teksten hebben doorgaans een hoge informatiedichtheid. Dat wil zeggen dat de inhoud van de tekst met zo min mogelijk woorden wordt uitgedrukt. Zeker een hoofdstuk dat literatuuronderzoek omvat, zoals in het voorbeeld hierboven, moet de hoofdzaken uit de relevante literatuur zo gebald mogelijk samenvatten. Dat kan door enkel die informatie te selecteren die relevant is voor de onderzoeksvraag, door herhaling te vermijden en door overbodige (werk)woorden (‘zou ... kunnen komen’, ‘te vinden valt ...’) te schrappen. Passages die nieuwe ideeën aanreiken, hebben dan weer een lagere informatiedichtheid. Dat betekent: de inhoud van die passages mag worden verspreid over een flink aantal woorden en geïllustreerd worden met diverse voorbeelden. Verder mag in ‘vernieuwende passages’ stap één in de gedachtegang gerust nog eens worden samengevat voor stap twee in de redenering wordt toegelicht.

Parameter 4: aantrekkelijkheid

Je bent academicus, geen romanschrijver

Talenstudenten hebben soms literaire aspiraties, die ze dan verwerken in een academische tekst. Zo omschreef een student de biografie van John Okello, een Afrikaans revolutionair, als volgt:

‘John Okello zag het licht op 6 oktober 1937. Hij groeide op in een dorp Anino in noordelijk Oeganda. Zijn ouders verwekten samen dertien kinderen waarvan velen stierven op jonge leeftijd door verschillende dodelijke ziektes. Samen met zijn jongere broer en oudere zus maakte hij deel uit van de drie overlevende kinderen. Toen zijn ouders eveneens de aarde verlieten, [...] besliste Okello zijn geluk buiten het dorp te gaan najagen.’

Beeldend taalgebruik, gezegden en ‘storytelling’ horen echter minder thuis in academische teksten: daar ‘overlijden’ mensen in plaats van ‘de aarde te verlaten’. Een mogelijke herschrijving is deze:

‘John Okello werd geboren op 6 oktober 1937. Hij groeide op in Anino, een dorp in noordelijk Oeganda. Okello’s ouders kregen, naast John, nog twaalf kinderen. Tien van hen stierven op jonge leeftijd. Enkel een jongere broer en een oudere zus overleefden. Nadat ook Okello’s ouders waren overleden, verliet Okello zijn geboortedorp.’

Parameter 5: afstandelijkheid

Word geen ambtenaar

Het is een misverstand onder studenten dat in een academische paper zoveel mogelijk formele woorden moeten staan. Zakelijk schrijven valt echter niet samen met plechtstatig, ouderwets en gezwollen taalgebruik. ‘Hoewel’, ‘tegenwoordig’ en ‘in dit geval’ klinken veel vlotter dan hun ‘ambtenaresse’ alternatieven als ‘ofschoon’, ‘heden ten dage’ en ‘in casu’. Te veel stadhuistaal schept afstand tot de lezer.

Word niet te familiair

Naast ‘studenten-ambtenaren’, die de afstand tot de lezer vergroten door hun ietwat stijve taalgebruik, zijn er ook studenten die de afstand tot de lezer net willen verkleinen. Dat doen ze onder meer door hem of haar inzage te geven in hun bedenkingen bij het onderzoek of hun omzwervingen tijdens het onderzoeksproces. Deze student slaat een mea culpa voor zijn tekortkomingen, maar hoopt tegelijkertijd van de lezer-docent een voldoende te krijgen:

‘Het was moeilijk voor mij om aan dit werkstuk te werken, zelfstandig de juiste bronnen te vinden, Russische bronnen te ontcijferen. Maar door het te doen heb ik veel geleerd, en ook al heb ik slechts een klein deel van het oeuvre van Solov’ëv besproken, toch hoop ik dat ik een redelijk mooi en hopelijk voldoende diepgaand resultaat heb bereikt.’

Af en toe spreken studenten de lezer zelfs letterlijk aan: ‘De lezer zal het er wellicht met mij over eens zijn...’ Dat veronderstelt een intimiteit met de lezer die er niet is. Academische lezers maken liever voor zichzelf uit wat ze vinden van een bepaalde stelling.

Wees niet te subjectief

Het is niet alleen belangrijk om voldoende academische afstand te houden tot de lezer, maar ook tot het onderwerp. Soms gebruiken studenten een subjectieve taal waarin een persoonlijke mening doorschemert die niet is onderbouwd door wetenschappelijke argumenten. Taalonthaal onderschepte op dit vlak bijvoorbeeld zinnen als:

‘Zelf was Willem Elsschot de zoon van een bakker, dus de kans dat hij in weelde geleefd zal hebben, is klein.’

‘In *De dauwtrapper* schreef Jan Van Nijlen zijn graafste gedichten.’

‘Ook mijn oma kan uren vertellen over de vele onderduikadressen die er waren.’

‘De dichterlijke kwaliteit van het werk van Ledeganck mag dan ook zeker niet onderschat worden, maar is toch niet van die aard om te eren met een standbeeld.’

Een laatste stijladvies

Al maken (vaak ongewild) grappige stilistische uitschuivers een docent wel even aan het lachen, in academische teksten wordt humor helaas zelden beloond.

Noten

1. Taalonthaal is een academisch schrijfcentrum naar Angelsaksische traditie voor alle studenten aan de faculteit Letteren en Wijsbegeerte aan de Universiteit Gent. Taalonthaal biedt de studenten ondersteuning bij al hun academisch schrijfwerk in het Nederlands. Dat gebeurt door lessenreeksen met praktische en concrete schrijftips, taal- en tekstadvies op maat tijdens individuele begeleidingssessies en taalmailings met do’s and don’ts. Een Taalonthaal-schrijfwijzer en Taalonthaal-vademecum, met onder meer tips voor een goede academische stijl, zijn downloadbaar via www.taalonthaal.ugent.be.

Literatuur

Coffin, C., Curry, M. J., Goodman, S., Hewings, A., Lillis, T. en Swann, J. (2003), *Teaching academic writing. A toolkit for higher education*. London: Routledge.

De Wachter, L. en Van Soom, C. (2008, 2014³), *Academisch schrijven. Een praktijkgids*. Leuven: Acco.

Ghyselen, A.S. en Van Lancker, I. (2014), *Academisch schrijven. Van idee tot eindproduct*. Ongepubliceerde cursus. Universiteit Gent.

Goosen, M. en Schoordijk, F. (2014), *Basisvaardigheden academisch schrijven*. Bussum: Coutinho.

Hoorens, V. (2010), *Zo helder schrijven als je denkt. Schrijftips voor werkstukken en masterproeven*. Leuven: Acco.

Pollefliet, L. (2014), *Schrijven: van verslag tot eindwerk*. Gent: Academia Press.

Tahon, K. (2013), *Schrijfvaardigheid van eerstejaarsstudenten aan de KULeuven: een analyse van types taalfouten in papers uit verschillende opleidingen*. Ongepubliceerde masterscriptie. KULeuven.

Verguts, C. en V. Minnebo (2011), *Draaiboek Academisch Nederlands: inhoudelijke en praktische handvatten bij een begeleidingstraject Academisch Nederlands*. Plantijn Hogeschool Antwerpen.

Als Taalonthaal-medewerker aan de Universiteit Gent doceert Fieke Van der Gucht academisch Nederlands en geeft ze studenten taal- en tekstadvies op maat. Daarnaast is ze freelance-eindredacteur en copywriter.

e-mail: fieke.vandergucht@ugent.be

Dossier

www.dialectloket.be

JACQUES VAN KEYMEULEN

Dialectologie in Gent

De dialectologie aan de Universiteit Gent kan bogen op een zeer lange traditie. De eerste professor Nederlandse taalkunde, Jozef Vercoullie, was al dialectoloog en historisch taalkundige. Hij is vooral bekend voor het eerste wetenschappelijke etymologische woordenboek van het Nederlands. Hij werd opgevolgd door Edgard Blancquaert, die in zijn *Practische Uitspraakleer* van 1934, de 'correcte' uitspraak van het Nederlands codificeerde voor de Vlamingen. Hij werd rector en was voor een korte tijd ook Belgisch minister van Onderwijs. Voor de dialectologie was hij belangrijk als initiatiefnemer van een reusachtig project, waarvan de afwerking tientallen jaren heeft gekost: de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen (RND)*. De *RND* (16 boekdelen) bevat de transcripties van 141 zinnnetjes die voor 1.956 plaatsen in het Nederlandse en Friese taalgebied in het dialect zijn vertaald en door een fonetisch geschoolde medewerker werden getranscribeerd. Blancquaerts opvolger, Willem Pée, wordt onder meer herinnerd als initiatiefnemer van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (WVD)*, een project dat in 1972 begon en nog steeds loopt.

Valère Vanacker dan, die Willem Pée afloste en die dialectsyntaxis als onderzoeksfocus had, begon samen met Pée aan de verzameling van dialectische geluidsfragmenten. In de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw werden meer dan 700 banden opgenomen voor 550 woonplaatsen: aan dialectvaste informanten werd gevraagd gedurende een klein uurtje over hun leven te vertellen. Johan Taeldeman, die Pée opvolgde, is dialectfonoloog. Een belangrijke verwezenlijking waaraan zijn naam is verbonden, naast die van Jan Goossens van de KU Leuven, is de *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten (FAND)*. De twee laatste professoren met dialectologie als specialiteit zijn Magda Devos en Jacques Van Keymeulen, die allebei uit de WVD-redactie stammen. Het is vooral die WVD-redactie, waarvan vroeger ook Hugo Ryckeboer, dé specialist voor het Frans-Vlaams, deel uitmaakte, die aan de UGent de fakkel van de dialectologie nog hooghoudt.

Dialectverlies

Sedert de jaren 60 van de vorige eeuw verdwijnen de traditionele dialecten door de sterk verhoogde sociale en geografische mobiliteit van de bevolking en vooral door de verhoogde scholingsgraad en de introductie van de moderne media. Ze worden vervangen door een heel continuüm van tussenvormen tussen dialect en 'Belgisch' Nederlands. De woordenschat verdwijnt het eerst, niet alleen door de toenemende druk van de standaardtaal, maar ook door de veranderde maatschappij. De traditionele woorden voor planten en dieren, bijvoorbeeld, hebben het in onze geurbaniseerde wereld definitief moeten afleggen tegen de Nederlandse woorden die op school worden geleerd.

De afname van het dialectgebruik ten voordele van 'tussentaal' brengt mee dat de maatschappelijke belangstelling ervoor is gegroeid, ook al doordat dialectgebruik niet meer wordt beschouwd als een teken van achterlijkheid. Dialectverlies wordt aangevoeld als het verlies van talige authenticiteit in een steeds globaler wordende wereld. Dialect mág dus weer: acteurs, zangers, comedians ... maken er graag gebruik van. Een goede Vlaamse tv-reeks moet blijkbaar in het dialect: tegenwoordig is West-Vlaams populair, en soaps in het Antwerps hadden we al. Dialectliefhebbers wagen zich aan plaatselijke woordenboeken en vertalingen van Kuifje-albums in het dialect.

Het is belangrijk de maatschappelijke belangstelling voor dialecten in goede banen te leiden, en erover te waken dat er deugdelijke informatie beschikbaar is. Het is vanuit die bekommernis dat aan de UGent in 2009 een wetenschapspopulariseringsproject is goedgekeurd met als bedoeling een multimediale website te ontwerpen over taalvariatie in het algemeen en dialect in het bijzonder. De vorige rector van de UGent, Paul Van Cauwenberge, heeft zich altijd sterk ingezet voor de dialectologie. Jacques Van Keymeulen is projectleider van het project, dat werd uitgevoerd door Pauline Van Daele en Melissa Farasyn, met medewerking van Liesbet Triest, Tineke De Pauw, Veronique De Tier en Roxane Vandenberghe, de WVD-redacteuren. De website is tot stand gekomen dankzij de hulp van vele tientallen vrijwilligers (zie de namenlijst op 'over dialectloket'), die de databases hebben aangevuld.

Multimediale website

De website www.dialectloket.be is op zaterdag 10 oktober 2015 gelanceerd in de stadsbibliotheek van Gent tijdens de 'Week van het Nederlands'. Vandaag staat het dialectloket dus online als een multimediale website, waar het grote publiek in vier loketten informatieve teksten, digitale woordenboeken, honderden geluidsfragmenten, boeiende video's en mooie taalkaarten vindt. Voor leerkrachten Nederlands voorziet de site een educatief gedeelte vol tips en lesideeën. De klemtoon van het dialectloket ligt wel op de dialecten en de dialectologie, maar ook andere vormen van taalvariatie komen uitgebreid aan bod: jongerentaal, russentaal, chattaal, Nederlands in België en in Nederland, Nederlands in de wereld enz. Het wetenschappelijk onderbouwde materiaal wordt gepresenteerd in een modern jasje, zodat iedereen zich probleemloos een weg kan banen door ons gevarieerde en boeiende taallandschap.

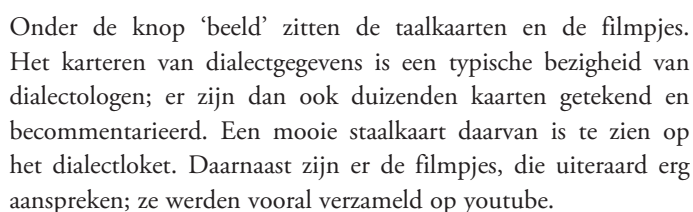
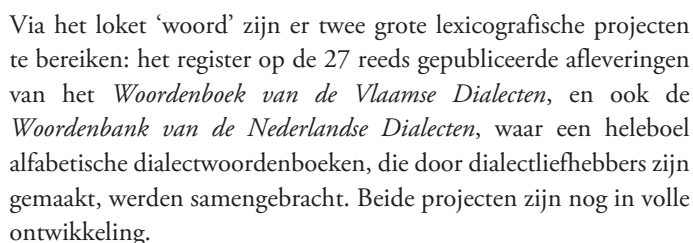
De blikvanger van het dialectloket is ongetwijfeld de verzameling dialectbanden (zie *Stemmen uit het verleden* onder de knop 'geluid'). Naast opnames uit heel wat Vlaamse gemeenten werd ook het dialect in Zeeuws-Vlaanderen en het vrijwel uitgestorven Frans-Vlaamse dialect op de band vastgelegd. West- en Oost-Vlaanderen zijn het beste bewerkt. Dat komt doordat de Gentse studenten Nederlands die werden ingeschakeld om in hun gemeente goede zegspersonen te vinden, meestal uit West- en Oost-Vlaanderen afkomstig waren.

De sprekers die men op de banden hoort, zijn geboren rond 1900; de oudste, een man uit het West-Vlaamse Bossuit, zelfs in 1871. De bandenverzameling is gedeeltelijk getranscribeerd: alle manuscripten en typoscripten werden ingescand en beschikbaar gesteld.

Niet alleen taalkundig zijn de opnames interessant, ook voor de erfgoedsector en historisch onderzoek vormen ze een erg waardevolle collectie van levensverhalen en unieke mondelinge getuigenissen uit de vorige eeuw. Men hoort er verhalen over de belevenissen van Vlaamse IJslandvaarders, tot verhalen over de opkomst van de fiets, de auto, de elektriciteit, enz. Dankzij de vrijwilligers werden ook al een 600-tal korte inhouden toegevoegd

Er wordt niet alleen aandacht besteed aan geluidsfragmenten in het dialect, de website brengt ook allerlei soorten taalvariatie in het Nederlands ten gehore: sociolecten, tussentaal, jongerentaal, citétaal, zelfs Fries, en soorten Afrikaans en creooltalen werden niet vergeten.

De website is bedoeld voor een groot publiek en voor het onderwijs. Leerkrachten vinden er veel materiaal om hun lessen te illustreren. Wie meer wil weten, komt ruim aan zijn trekken. Niet alleen is er per onderwerp een kleine bibliografie voorzien, maar ook zijn een aantal teksten integraal overgenomen (bijvoorbeeld korte artikelen die bij woordkaarten horen), of downloadbaar gemaakt. Een begrippenlijst ontsluit alle moeilijke termen die in de teksten gebruikt worden. De boeken over de dialectgroepen van het zuidelijke Nederlands die in de reeks *Taal in Stad en Land* zijn verschenen over Frans-Vlaams, West-Vlaams, Oost-Vlaams, Brabants en Limburgs, zijn via de website ter beschikking gesteld voor al wie er belangstelling voor heeft.

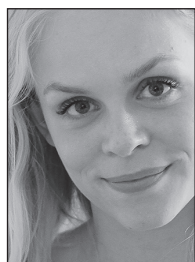
Jacques Van Keymeulen is docent Nederlands aan de vakgroep Taalkunde van de Universiteit Gent.

133

Taalkronkels

Hier vloekt men lekker wél

JAANA HOMBROUX

Onlangs stuitte ik toevallig op de website van de Bond tegen vloeken. 'Vloeken is het misbruiken van de naam van God of Jezus', schreven ze. 'Godverdomme', dacht ik, 'die puriteinse rimpelsauriërs krijgen het wel heel hoog in hun bol'. Over scheldwoorden hadden ze ook wat te melden: 'Schelden is met woorden kwetsen of beledigen. Met schelden denk je stoer te zijn, maar dat is het niet. Het is ook een gebrek aan woorden'. Een gebrek aan wóorden? *Excuse you?* Schelden is poëzie, de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie. *Putlul, beftekkel, tietloze trekslet*. Hoor die klinkers assoneren! Dat verrukkelijke medeklinkerrijm! Leve het vrije woord! Vloeken, beste mensen, is een kunst.

De Bond der Verzuurde Fossielen denkt daar anders over. Volgens hen zijn vloeken en schelden slechte gewoontes waar je zo snel mogelijk vanaf moet. 'Stoppen met vloeken is even moeilijk als het veranderen van welke andere slechte gewoonte dan ook. Het vraagt oefening, discipline, tijd, steun van anderen en het verlangen om aan jezelf te werken. Niet alleen door het onder controle houden van je taal, maar ook van de emoties die je aanzetten tot vloeken'. Nou, nou, nou. Orwell anno 2015.

Als niemand zich nog van lelijke woorden mag bedienen, dan leven we binnenkort in een samenleving vol *shiny happy people* die alleen nog praten over kantklossen en tuinbonen kweken. Wat er zo lelijk is aan *fluotrut* of *baarmoederdiscokip* is mij overigens geheel onduidelijk, maar dat terzijde. Veel erger is dat de Bond vindt dat mensen hun negatieve emoties maar beter onderdrukken. Wat wil de Bond daarmee eigenlijk bereiken? Een maatschappij die geen woede, frustratie of onmacht meer kan uiten? Eén basisemotie voor iedereen? Een samenleving die niet over de woorden beschikt om uit te drukken dat ze voortdurend *gefuckt* wordt door pakweg de overheid? Een talig Noord-Korea?

Het kan ook anders. Uiteraard. Met lieve woorden, zachte zinnen. Ik nodig u allen uit om het eens te proberen. Wanneer u met uw kleine teen tegen de tafelpoot loopt, bijvoorbeeld. Een voorzichtige *oeps* op fluistertoon. Nee? Dat dacht ik al. U bent net met uw

lompe poten tegen de *fucking* tafel gelopen. En het doet godverdomme zeer!

Het gebruik van die laatste krachtterm – favoriet van velen – doet de stakkers van de Bond trouwens sidderen en beven. Volgens de Bond 'raakt hij God in zijn heiligheid en gelovigen in hun identiteit'. Bovendien vinden ze de uitroep 'blasfemisch'. Dat zal allemaal best, jongens, maar bij dezen een warme oproep: verlaat het paleozoïcum en bereid u voor op een upgrade naar een moderne democratie. Nieuwsflits: God is al honderdvijftig jaar dood. Maar ook dat geheel terzijde. Taal is essentieel om te kunnen denken. Als we bepaalde woorden niet meer mogen gebruiken, kunnen we sommige zaken ook niet meer benoemen. Iedereen voelt zich wel eens *kut* of *klote*, en de Bond tegen vloeken heeft niet het recht om dat te censureren. We moeten de dingen te allen tijde kunnen benoemen zoals ze zijn. Lelijk of niet. Wanneer we ons taalgebruik gedwongen moeten oppoetsen om al wat onbehoorlijk is te verbergen, leven we dan niet in een samenleving die verdacht veel lijkt op bovengenoemde dictatuur? Een samenleving waarin geen plaats is voor nuance? Waarom toch de neiging om lelijkheid te verstoppert? Omarm het, lach ermee, neem uzelf toch niet zo vreselijk ernstig.

Ieder weldenkend mens dient te beschikken over een uitgebreid scheldwoordenvocabularium. Eloquentie betekent ook de schuttingtaal tot in de puntjes beheersen. *Brontosaurus. Fuckface. Kamerplant*. Ik werk er met zorg en toewijding aan. Ga ik nu naar de hel? Waarschijnlijk. Kan het me wat schelen? *Absolutely fucking not*.

Jaana Hombroux is een 23-jarige studente journalistiek aan de KU Leuven, Campus Antwerpen. Ze heeft een eigen blog: Blijfkijken.be.

e-mail: jaana.hombroux@student.kuleuven.be

Te boek

De blitse jaren zestig

NATALIE HULSEN

Na een nostalgische trip naar de jaren vijftig met zijn boek *Mieters!* neemt schrijver-taalkundige Wim Daniëls nu met *Blits!* een duik in de woelige jaren zestig: de tijd van The Beatles en flowerpower, de opkomst van de kleuren-tv, de provobeweging en de seksuele revolutie. Met dit compacte boekje toont hij de lezer aan de hand van nieuwe woorden en begrippen die toen courant waren in de Nederlandse taal, een beeld van die tijd. Of, zoals hij het zelf verwoordt: 'Dit boek toont de mooiste, meest bijzondere of meest spraakmakende woorden uit de jaren zestig'. Eerst blikt Daniëls (°1954) in een korte inleiding zelf even mijmerend terug op die periode - met onder andere een heuse foto van zichzelf en zijn toenmalig liefje op de kermis van zijn geboortedorp Aarle-Rixtel. Dan volgt het grootste deel van het boek: een uitgebreide ABC-lijst waarin Daniëls ons van *aaibaarheidsfactor* naar *zitzak* loodst. 'Dit boek toont hoe een decennium kan leven en hoe de taal zijn beste beentje voorzet om het allemaal bij te benen', schrijft hij nog. En inderdaad, de taal van de jaren zestig weerspiegelt de opkomst van technologische innovaties waarvan sommige intussen al niet meer van deze tijd zijn: *kleurentelevisie*, *antwoordapparaat*, *cassetterecorder*, *muziekcassette* en *videorecorder*. Maar ook in de mode doken er heel wat nieuwigheden op: *broekpak*, *doorkijkbloes*, *jagersjas*, *jumpsuit*, *maxi-jurk*, *minikini*, *monokini*, *tuniekpak*, *wijdepijpenbroek*. De jaren zestig waren ook de periode van de seksuele revolutie en de opkomst van de popmuziek, getuige woorden als *condoomautomaat*, *morningafterpil*, *beatlehaar*, *beatlepruik*.

Leuk zijn de vele woorden die je wel kent, maar waarvan je de achtergrond niet altijd weet, omdat je, zoals ondergetekende, bijna twee decennia later geboren bent. Zo is er *cola-tic* (soms ook *cola-tik*, en dan 'tik' als verkorting van 'tikkel(tje)'), *poef* (genoemd naar het poefgeluid dat het zitkussen maakt als je erop gaat zitten), *rampetampen* (een speels gevormd werkwoord bij 'tamp', dat 'penis' betekent), *toedeloe* (naar het gelijknamige personage uit de tv-serie van Pipo de Clown) en *voer voor psychologen* (de titel van een autobiografisch boek van Harry Mulisch). *Blits!* brengt je ook geregeld aan het lachen door de vele grappige woorden die je erin terugvindt. Wat denk je bijvoorbeeld van *kutzwagers* - mannen die met dezelfde vrouw naar bed zijn geweest? Ook de minder bekende vrouwelijke tegenhanger *lidmaatjes* die Daniëls erbij vermeldt, doet een glimlach op de lippen verschijnen. Verder nog: *buikschuiver*, *seksueel schuifelen*, *stufkikker*. Het jolige *vla-flip* bestaat nu nog steeds: een toetje met vla als basisingrediënt.

Daarnaast zijn er in de ABC-lijst vele woorden die verwijzen naar situaties of gebeurtenissen in Nederland: *alarmschijf* (het hoogstgenoteerde (pop)nummer in de Tipparade van Radio Veronica), *Bogaerswoning* (goedkope woning in de periode dat Pieter Bogaers minister van Volkshuisvesting was), *Damslaper* (iemand die 's nachts op de Dam in Amsterdam lag te slapen, of ook wel verwijzend naar hippies of provo's), *kabouter* (aanhanger van de Kabouters, een Amsterdamse politieke groepering). Hoewel ze, denk ik, de Vlaamse lezer niet meteen een aha-gevoel bezorgen, leer je toch weer veel bij over wat er in die periode in Nederland leefde.

Daniëls verwijst wel enkele keren naar Vlaanderen/België: *biefstuksocialisme* ('... in Vlaanderen ... ging het toch eerder om 'biefstukken' (als werkwoord)'), *living* ('Woonkamer. Het woord was aanvankelijk in Vlaanderen gangbaar ...'), *taalgrens in België* en *Kapitein Zeppos* ('Vlaamse tv-jeugdserie ...').

Na de alfabetische woordenlijst volgen nog enkele korte hoofdstukjes: 'Slogans uit de jaren zestig' (*Oogjes dicht en snaveltjes toe*, dat me meteen doet terugdenken aan de vele tv-avonden met Meneer de Uil!), 'Tans en tee, spellingperikelen in de jaren zestig', 'Beklijvende namen uit de jaren zestig' (*Bonanza*, *Swiebertje*, *Radio Veronica*), 'Het nieuwe jargon volgens de HP' (*klootjesvolk*, *langharig werkschuw tuig*, *Telegraafmentaliteit*) en 'Verengelsing'.

Blits! is een informatief, bij momenten heel grappig en vlot leesbaar boekje. En niet alleen voor Generation X!

Wim Daniëls, *Blits! De taal van de jaren zestig*. Amsterdam: Thomas Rap, 2015, ISBN 978 94 004 0110 5, 224 blz., 12,90 euro.

Te boek

15de Dikke Van Dale

FILIP DEVOS

Het bekendste en grootste (commerciële) woordenboek van het Nederlands, het *Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal* of de *Dikke Van Dale*, kent na tien jaar weer een nieuwe papieren editie, en dat zou - wie weet - wel eens de laatste editie op papier kunnen zijn. Vorig jaar nog vierde het woordenboek zijn 150-jarig jubileum (zie *Over taal*, 53-5, 2014).

De nieuwe driedelige *Van Dale* bevat 4.896 bladzijden, goed voor 241.558 trefwoorden en 340.665 betekenissen. Samen maar liefst 6,4 kg Nederlandse taal!

Wat is er nieuw in deze 15de editie? Dat is zowat de eerste vraag die de woordenboekgebruiker zich stelt. We geven een korte samenvatting.

Nieuwe woorden, woordcombinaties en betekenissen

Een woordenboek is de spiegel van het taalgebruik en bij uitbreiding de cultuur van een taalgemeenschap op een bepaald moment. Anno 2015 hangen de nieuw opgenomen woorden sterk samen met maatschappelijke of technologische ontwikkelingen en economische trends. De uitgeverij spreekt van 18.175 nieuwe trefwoorden (sinds 2005; dus ongeveer 5 per dag) en 21.351 nieuwe betekenissen. Daar gaan de hoofdredacteurs in hun 'Inleiding' uitvoerig op in. Ter vergelijking: het nieuwe *Groene boekje* (de *Woordenlijst der Nederlandse Taal*), dat ongeveer tegelijkertijd met de *Dikke* verscheen, is geactualiseerd met circa 10.000 nieuwe woorden.

De kredietcrisis zorgde voor woorden of woordcombinaties als *bail-out*, *giftige lening*, *financiële meltdown*, *grexit*, *onderwaterhypothek*, *ontschulden* of *rommelkrediet*. De zorg om de klimaatverandering bracht dan weer onder meer *klimaatontkenner*, *klimaatvluchteling* en *klimaatzondaar* voort. Ton Den Boon (zie infra) vermeldt dat er in de editie 2005 20 samenstellingen met *klimaat*- als eerste deel werden opgenomen. In de nieuwe editie zijn dat er maar liefst 113. De ecotrend deed woorden ontstaan als *energielabel* en *accuauto*'s.

En het frequentst vallen de nieuwe woorden binnen de sociale media: *cyberstalking*, *liken*, *microblog*, *profielfoto*, *statusupdate*, *Twitter*, *twitteraar* en *twitteren*. Nieuwe woordcombinaties zijn: *de adrenaline voelen stromen*, *een afslag gemist hebben*, *iemand bij de enkels afzagen*, en *out of the box denken*. De *Dikke* bevat 43.230 'vaste combinaties, spreekwoorden en uitdrukkingen'.

Maar ook de betekenis van bestaande woorden verandert: *delen*, *volgen* en *volger* bijvoorbeeld hebben nieuwe betekenissen gekregen door de sociale media. En onder *enkelband* bijvoorbeeld is nu ook een vierde betekenis opgenomen: 'om de enkel aangebrachte band bij veroordeelden met elektronisch huisarrest'. In de nieuwe editie zijn 2.393 nieuwe betekenissen opgenomen in bestaande lemma's en 18.958 betekenissen in nieuwe lemma's.

Algemeen bevat de nieuwe editie ook meer etymologische informatie (bij ongeveer 50.000 woorden) en in totaal zijn 8.800 woorden verdwenen. Het betreft vooral woorden uit de vorige editie die als verouderd en/of gewestelijk werden gelabeld, en vooral woorden voor planten en dieren (*lieferkruid*, *maagdelief*, *papenkruid*). Omdat ze niet meer gangbaar zijn, horen ze niet meer in het woordenboek (ook nog bijvoorbeeld *astmasigaret*, *snuistergeld*, *zielgedichtje*, *schavotspijker*). Ook de aanhangsels met ongeveer 6500 'ge vleugelde woorden en namen uit de Bijbel en de mythologie' zijn verdwenen, vooral omdat ze, zo blijkt uit gebruikersonderzoek, nauwelijks nog werden geraadpleegd.

Betere toegankelijkheid

De uitgever wijst ook op enkele 'onconventionele veranderingen' die doorgevoerd werden om de toegankelijkheid van het woordenboek te verbeteren en de bruikbaarheid van de gevonden informatie te verhogen. Zo staan er nu samenvattingen bij lange artikelen. Bij een werkwoord als *ophalen* of een substantief als *rekening* bijvoorbeeld worden de verschillende betekenissen systematisch kort (en handig dus) opgesomd. Ook de 5.869 nieuwe voorbeeldzinnen en 500 illustraties pas-

sen in dat kader. Die illustraties (zoals de *Verschuieren* dat deed) vinden we vooral bij namen van geometrische figuren, meetkundige termen en bouwbenamingen, zoals *convex*, *declinatie*, *latei*, *ribgewelf* of *torus*. Je kunt je afvragen wat het nut is van een afbeelding van een *handlijn*, of van de chemische verbinding *desoxyribonucleïnezuur*. Voor het eerst is de editie uitgevoerd in vier kleuren. Daarnaast bevat de *Van Dale* nu ook voor het eerst 150 tekstkaders over onderwerpen als spelling, etymologie, erfwoorden, geonomen, (on)overgankelijk, stijlfiguren of de invloed van het Latijn. De *Dikke Van Dale Online* bevat nog een aantal extra's: vervolgrijtjes bij alle werkwoorden, 80.000 extra woordsamenstellingen en handige zoekmogelijkheden zoals zoeken met jokertekens, zoeken bij benadering, zoeken op voorbeeldzinnen en zoeken binnen artikelen.

Ook de *Van Dale Wiki* is een opvallende vernieuwing. Die biedt de gebruiker de mogelijkheid om zelf woorden, betekenissen, voorbeelden, afbeeldingen en filmpjes aan de *Dikke Van Dale Online* toe te voegen. Die online versie is een jaar gratis voor kopers van het woordenboek.

Geografische labels

De belangrijkste opdracht van de hoofdredacteurs bestond erin de nieuwe editie 'Vlaamser' te maken. Uitkijken was het dan ook naar de geografische labeling. Het *Prisma Handwoordenboek Nederlands* kwam voor het eerst met een labeling van typisch Nederlandse woorden (zie *Over taal*, 49-3, 2010 en 52-1, 2013).

De *Dikke* doet dat nu ook - en zet daarmee een scheve situatie recht - niet alleen voor institutionele termen (*AOW*, *faciliteitsgemeente*), maar ook voor andere woorden (*verstandskies-wijsheidstand*; *dakleer-roofiging*). En zo krijgen voor het eerst woorden als *doei*, *gein*, *pinpas* en *tosti* het label 'NL'.

Den Boon (zie *infra*) blijft hier wat op de vlakte: 'Nieuw in de 15^e editie van de *Dikke Van Dale* is dat ook varianten die alleen in Nederland worden gebruikt, nu als typisch Nederlands zijn gemarkeerd'. Hoe de labeling precies gebeurde, daar gaat hij niet op in. Ook de 'Inleiding' van de *Dikke* biedt hier jammer genoeg helemaal geen soelaas, meer nog: er wordt met geen woord gerept over de wijze waarop de labels 'BE' en 'NL' werden toegekend.

We deden een korte test met het zinnetje 'Bomma heeft in de solden zwarte pens, salami en botten gekocht. Het was een ander paar mouwen om nog fruitsap, kipkap en fondant te vinden'. Die met typisch Belgisch-Nederlandse woorden doorspekte zin werd dit jaar in een Vlaams radioprogramma voorgelegd aan een testpanel Nederlanders. Wat blijkt? De woorden krijgen alle het label 'BE'. Maar het blijft natuurlijk voer voor verder onderzoek in welke mate de geografische labels in *Van Dale* overeenkomen met die in andere woordenboeken.

Over de Dikke Van Dale

Tegelijk met de nieuwe *Dikke* verscheen een leuk achtergrondboekje over de lexicografische praktijk: *Waarom staat kikkervet niet in de Dikke Van Dale? Alles wat je altijd al wilde weten over de Dikke Van Dale*.

Cohoofdredacteur Ton Den Boon beantwoordt in dit boekje 40 veel gestelde vragen van taalliefhebbers over het woordenboek en biedt aldus een uitstekende kijk achter de schermen van de nieuwe editie. Die vragen zijn soms algemeen (taalkundig), zoals 'Bestaan er wel echte synoniemen?', 'Hoe stel je vast wat de betekenis van een woord is?' of 'Heeft het Nederlands nog wel toekomst?'. De geschiedenis van het woordenboek zelf komt in enkele vragen en antwoorden aan bod. Het gros echter focust op de praktijk: 'Hoe krijg je een woord uit de *Dikke Van Dale*?', 'Hoe weet Van Dale dat een definitie herzien moet worden?', 'Hoeveel vaktermen staan er in de *Dikke Van Dale*?' of 'Bij wat voor woorden geeft de *Dikke Van Dale* herkomstinformatie?'. Het boekje bevat daarnaast drie korte interviews: met vormgever Joost Grootens, projectleider Mark Zuidema en uitgever Jaap Parqui. Een absolute must, dit (met 5 euro spotgoedkope) boekje. De uitgever had het eigenlijk gratis moeten meegeven, want over de praktijk van de lexicografie bestaan er nogal wat misverstanden.

Ton den Boon en Ruud Hendrickx, *Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale, 2015. ISBN 9789460772221, 4.896 blz., 179 euro.

Ton den Boon, *Waarom staat kikkervet niet in de Dikke Van Dale? Alles wat je altijd al wilde weten over de Dikke Van Dale*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale, 2015. ISBN 9789460772788, 123 blz., 5 euro.

Het Groene boekje. Woordenlijst Nederlandse taal. Utrecht/Antwerpen: Van Dale, 2015. ISBN 9789460772832, 1.207 blz., 24,95 euro.

Te boek

Het regende zinnen in het boekje van Marc

ALBERT OOSTERHOF

Eind 2013 verscheen het boekje *Heb je nou je zin! Een zoektocht naar de mooiste, langste, diepste en laatste zinnen*. Het is van de hand van Marc van Oostendorp, taalkundige bij het Meertens Instituut en de Universiteit Leiden. Die titel is wat misleidend: de lezer verwacht inderdaad een overzicht van de mooiste, langste, diepste en laatste zinnen.

In werkelijkheid biedt het boekje een zeventigtal hoofdstukjes waarin Van Oostendorp beschrijft wat een zin eigenlijk is. Hij schrijft (p. 6):

De vorm van dit boek is daarbij zoals ik de vorm van de zin zie: [...] een ouderwetse sinterklaassurprise, een cadeautje waaromheen talloze lagen van inpakmateriaal zitten. Degene die een zin leest of schrijft, moet allerlei lagen uitpakken voor hij uitkomt bij hetgene waar het allemaal om te doen is – de gedachte die de spreker heeft gehad.

De hoofdstukjes zijn bedoeld om die verpakkingslaagjes een voor een de revue te laten passeren.

De meeste hoofdstukjes hebben een zin als titel, zoals *Er is minstens één man ontrouw*. Dit voorbeeldzinnetje speelt een rol in een raadseltje dat de kracht van zinnen en de complexiteit van hun betekenis weergeeft. Er is een dorp waar honderd heteroseksuele echtparen wonen en waar iedereen heel goed kan rekenen. Tevens geldt de regel dat een vrouw haar echtgenoot mag vermoorden als ze weet dat hij ontrouw is geweest, maar alleen in de nacht onmiddellijk nadat ze dit te weten is gekomen. Desondanks zijn alle mannen in het dorp ontrouw. Verder wordt er op de perfecte manier geroddeld: alle vrouwen weten van de escapades van alle mannen, behalve van hun eigen man. En tot slot zijn alle inwoners ervan op de hoogte dat het roddelsysteem inderdaad perfect is: ze weten dat iedereen precies weet hoe het met alle andere mannen zit, maar niet met hun eigen echtgenoot. Op een dag arriveert er een vreemdeling, die bij iedere vrouw het oor te luisteren legt. Aan het eind van die dag spreekt de bezoeker de volgende zin: 'Minstens één man hier is ontrouw.' Wat gaat er gebeuren?

Het antwoord is dat in de honderdste nacht na deze uitspraak alle vrouwen hun man vermoorden. Hoe dat zit? Daar zit een zodanig ingewikkelde redenering achter, dat het in het bestek van deze bespreking niet mogelijk is haar uit de doeken te doen. Maar het zijn dit soort breinbrekers en leuke observaties die *Heb je nou je zin!* tot een onderhoudend boekje maken.

Een ander hoofdstuk is getiteld *Je zei dat je blij was, ik wist waar de bus*. De auteur laat zien dat zinnen zo gevormd worden dat ze vooral gebruikt kunnen worden tussen mensen die elkaar goed kennen. Zinnen die onmiddellijk duidelijk zijn voor iedereen, zijn daarentegen meteen minder interessant. De mooiste zinnen laten wat te raden over; je moet elkaar goed begrijpen om ze te kunnen interpreteren. Van Oostendorp verwijst naar het liedje 'Het regende zon' van Ellen ten Damme, volgens hem hét liedje van de afgelopen paar jaar. Inderdaad een mooi lied met als tekst een gedicht van Remco Campert over een wandeling in Parijs:

Later in straten / vol afbraak en gaten / in
Ménilmontant
wou ik je wijzen / op de tand der tijden / en hoe ons
hart desondanks
maar je kneep in mijn hand / en zei dat een ander /
en dat de dingen nu eenmaal

Van Oostendorp bespreekt de werking van dit soort afgebroken zinnen, die als effect hebben dat ze de emotie verheven: een mens kan niet goed tegen onafgemaakte zinnen en maakt ze daarom zelf af. En een zelfgemaakte zin komt harder aan dan andermans woorden.

Zo bespeelt Van Oostendorp de vele registers van zijn zinnen. Dit boekje laat op aansprekende wijze zien dat een zin begrijpen impliceert dat je controle hebt over al die registers en verpakkingslagen. Als dit boekje inmiddels niet gratis te downloaden was, zou het ook voor 2015 een ideaal cadeautje voor de eindejaarsfeesten geweest zijn.

Marc van Oostendorp, *Heb je nou je zin! Een zoektocht naar de mooiste, langste, diepste en laatste zinnen*. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2013. ISBN 9789035137868.

Dit boek wordt niet meer herdrukt, maar is te downloaden op www.hebjenoujezin.nl.

Van de gate tot de exit

HUGO BROUCKAERT

Dit stukje gaat niet over luchthavens. Ik had wellicht als opschrift kunnen nemen: 'Paradigma's en hypogrammen', ter afschrikking van niet-ingewijden en ter vermeerdering van mijn wetenschappelijke goede punten, maar laat ons het erbij houden dat het hierna over woordvorming gaat.

Wij taalgebruikers benutten slechts een fractie van wat de woordenboeken ons bieden, maar wij (ik niet, maar met name journalisten, economen, politici en een vloed aan agogen) werken wel mee aan een ongebreidelde en stijlloze expansie van de woordenschat.

Toen in de jaren vijftig het woord *implosie* gevormd werd naar *explosie*, was dat een vondst. In de jaren zeventig verscheen naast *inflatie* en *deflatie* ook *stagflatie*. Inmiddels zijn daar ook de *reflatie* en de *slumpflatie* bijgekomen.

Sinds het Watergateschandaal is het woord *gate* zelf 'schandaal' gaan betekenen en nu zitten we met de *Camillagate* van prins Charles, de *nipplegate* van Janet Jackson, de *zippergate* van Bill Clinton, de *kippengate* van Jean-Luc Dehaene en de *beursgate* van nagenoeg iedereen.

Te gek moet het niet worden, maar ik vrees dat het al te laat is. Weet u wat *presenteïsme* is? Lichamelijk aanwezig zijn op het werk, maar om de een of andere reden (een kater, tandpijn, een afgewezen liefde ...) onproductief zijn. Het zou me niet verbazen dat een president binnenkort een *postsident* als collega krijgt, of een professor een *antifessor*.

De *autostrade* is eindelijk een belegen woord geworden en daar komt de Vlaamse overheid met de *fietsostrade*. Voor wanneer de *voetostrade* in plaats van het keurige wandelpad?

Een kookrubriek van een krant had het onlangs over *spectaculekkere bistronomie* en ander culinairiosa. Meer woordacrobatie dan goede smaak, als je 't mij vraagt. Ikzelf ga op dat punt niet vrijuit: ik ben namelijk *chocoholic* sinds het woord bestaat.

En nu het hoogtepunt: na een tijdje oefenen met de *brexite* (het klinkt als een medicijn tegen braakneigingen) is de *grexite* doorgebroken. De taalscheppers zijn ontketend. Achtereenvolgens hebben we het *graccident* en de *grexodus* zien ontstaan; een Nederlands journalist probeerde zelfs de *grafgang* te lanceren. Als er dan toch een Nederlands kernwoord nodig is, gaat mijn voorkeur naar een minder macabere term. *Gruitgang* of *gruistap* bijvoorbeeld. Die techniek is bovendien een wissel op de toekomst. De meeste eurolanden kunnen er zo nodig gebruik van maken: *sputstap*, *fruitstap*, *duitstap* en vanzelfsprekend ook *buitstap* of *vluistap*.

Terwijl ik even uitblaas op een zomers terrasje van een brasserie in Brugge, vraag ik me af of dit stukje wel het papier en de inkt waard is. Maar dan komt mijn ongehoegen weer boven. Hier wordt *gebruncht*: weer zo'n woord. Aan het tafeltje naast me zit een jongetje een stripverhaal te lezen: *Lambiorix*. Volgens de kaart kun je hier ook *Brapas* eten. Het blijkt dat daarmee Brugse tapas worden bedoeld.

Het houdt niet op. Het onheil is niet meer te stoppen. Onze klassieke woordvorming verzinkt langzaam in de amorfologie.

Als al die nieuwlichterij ooit in de woordenboeken terechtkomt, zal Jan Modaal de taalkundigen met de vinger wijzen. Zij echter zijn onschuldig. Mochten zij op dezelfde manier te werk gaan, dan waren we al lang de *onderwerpen* en *meewerkende voorwerpen* voorbij, en zaten we nu opgescheept met *bovenwerpen*, *achterwerpen* en *tegenwerkende voorwerpen*. En ook *beufemismen* en *zwadjectieven*. Die moeten alleen nog inhoudelijk worden ingevuld, maar niet door mij.

Hugo Brouckaert is vertaler, eredirecteur van de Taaldienst van de Senaat en publicist.

e-mail: hugo.brouckaert@skynet.be

Errata?

op Mauna Loa waar de zes wetenschapper

Een XL dominoset voor XL speelplezier. De dominostenen (28 in totaal) zijn gemaakt van gelakt hout en zit in een bijpassende tas.

Het weer

① *Ouders van Nu*, september 2015

Elke ochtend begroette hij zichzelf in de spiegel met de woorden 'Dag moordenaar'. 's Nachts sloop hij soms naar de kelder en opende hij het deksel van de diepvriezer op een kier. 'Wat heb ik je aangedaan?', fluisterde hij de groenten en de spaghetti's toe. De jury was niet te verwurmen. De man kreeg dertig jaar cel.

② *Humo*, nr. 3909/32, 4 augustus 2015

De echte buitenlander van de week is uiteraard Aylan. Maar in Nederland had dat tragische nieuws toch concurrentie van een iets minder prangende kwestie: het aanstootgevend gedrag van rapper Lil' Kleine. Die werd tijdens een optreden in Hilversum aangehouden en een nachtje opgesloten wegens opruiing. Een banaal faits-divers? Ja en nee. Want dit is Nederland, ooit het land waar alles kon.

③ *De Standaard Weekblad*, nr. 211, 5 september 2015

Het lessenpakket voor de Syrische leerlingen is standaard, op Frans en lichamelijke opvoeding na. Dat krijgen ze niet vanwege tijd- en geldtekort. 145 scholen in Libanon geven les in twee shifts, zegt het ministerie van Onderwijs. 40.000 Syrische kinderen volgen 's morgens les, 60.000 zitten 's middags in de klas.

④ *Knack*, jg. 45, nr. 31, 29 juli 2015

Laat ons u even voorstellen aan onze, weliswaar pas ontdekte, doch vaste lezers.

⑤ *Dwars*, nr. 96, september 2015

Het lik-op-stukbeleid waarmee het parket van Limburg justitie sneller wil laten draaien - minder administratieve rompslomp, meer tijd voor politie en magistraten - zou haar vuurdoop krijgen op Pukkelpop.

⑥ *Humo*, nr. 3914/37, 8 september 2015

Idertussen bezig van de slachtoffers zij chamen. (foto reuters)

Een achtjarige meisje heeft vrijdag meer dan vier uur alleen rondgedwaald in Brussel. De Guinese was samen met haar vader naar België gekomen om familie te bezoeken en stapte van de trein in Brussel-Noord.

⑦ *Gazet van Antwerpen*, 12-13 september 2015

ERRATA

Suggesties voor de rubriek 'Errata?' kunt u sturen naar info@overtaal.be

1. zitten, XL-dominoset, XL-speelplezier, 2. spaghetti's, vermurwen, 3. faits-divers, alles, 4. 's morgens, 5. weliswaar, 6. zijn vuurdoop, 7. achtjarige, Guinese